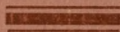

X. XCVI. 4. 25

LUNKEVIC

S U U

Көсурген I. Сыркашев.

Ојрот Овластын Совнарпрос сыргани.

Ulalu

1931 g.

Алт.

3-428

LUNKEVIC.

S U U.

Көсүргөн I. Сыркашев.

Г.П.Б.-ин облз. экз.
Литр. 1931 год
Алт № 28 . 557

Ојрот Овластын Совнарпрос сьгарган.

Ulalu.

1931 ҫ.

Suu degen neme ne?

Баһтаркы вöлык.

Suu çer ystyn çaraş edip çat. Suu çok volzo, çer ystynde bir-de тынду neme çуртар volbos edi. Suu ne-le өлөнди, ook-çaан агаşтарды sugarьр, тындадыр çat; nele конуска, kizee тын verip çat. Suu çok volzo, çer ystynde өлөн-de, агашта, kizi-de, аңарда çok volor edi. Евреде тын çok-өлымтик volup, çer een-bastra вожь kuru volor edi. Emdi көрзөн; Kandьj çaraş-çyrymди көрзөн; ne-le тынду nemeler çыльр, çorgolor, çyrediler. Çer ystyndeги tenister, talajlar, аjas-кyнде-тымьк, salkьн тыşkende çaj-valьр, өгө көдырылып çat. Өзөктөрдө, төмөн, çылап ошкоş-мыж-гыр, ook-suular агьр çat, vijik кьrlардан deze, ак көвиги kaj-pagan, suu ucup, тавьштаньр агат. Vijik tajkalarдың ак karларь-кynнiн çarkьньна çарьр, тьзылдар турат. Муң kirely çапыс çerge çуулган, ook, çаан, ol emeze anda-мында бирден çacылган көлдөр, çer ystyn көгөртип, keer-kedip çadat. Çаан teniste, talajda, көлдө, ne-le çyzyn-çyur тынду nemeler var; kajda çаан suu, ol emeze kara suu-lu, çаş kar тызyp турган çерде, çалаң, кьра, агаş, ne-le çyrym var; suu çok, kacanda ськ тышpes çерде, өлөн-de агаş-та өспөс, een-kumaktu çer volor. Suu çok volzo, nele тын-ду-da, çyrymde-çok volor!

Çe suu ne ol onдыj deze? Stakanga suu suzala, тургузыр salzagar, bir, eki cas-өткөн soondo, onьн тыvinde balkaş volor. Onьн ucup, suzala тургузыр kojгон suu, çапыс suskan suудан aru. Çe onдыj-da volzo, onь тың aru деп ajdarga volbos.

Өндыj суудь-ajaka alala, otko izitse, ol kajnar, onьн vuu өгө сьгар. Uzaak kajnatsавьс, ajakta bir-de neme artpas—suu soolьр, аjактың тыvynde balkaş artar. Bu balkaş-kajдан keldi deze? Suудан. Ol suu kajnavagan тuzunda, balkaзь kizee bildirbej турган. Kacan suu kajnar, so-ольр varган тuzunda, ol balkaзь аjак-тың тыvynde artьр kalган.

Suudьн viи ojto tongondo, onon vaza katar suи volup çat. Онъ кандь-ла kizi, kerek-le tuzunda, edip kører. Kajnap turgan suudьн viиna, sook ajaktь kènkørø tutsan, udavas, ol ajaktьн ysty tamcь suи volup varar, suudьн viи sook tavakka tonup, suи volьp-barganь ol.

Bis kajnap turgan suudьн viиn тьстьна cьгарвај, çuип альр, tonurar volzovьs, ojto suи edip alarьвьs, vi suи balkaş çok-aru voldь. Kajnap turgan suudьн viиn ojto kanajip suи eder? Онъ ederge kyc emes.

„Peregоннъј kiv“ dep-neme var. Taş kirpicten salgan pecke (kemege) var. Ol peckee (kemege) oturuskan çes-kazan, ysty kak-raktu-corgolu. Çes-kazanga suи urup çat. Suи izip-kajnapanda, оньн viиn ol corgo-la eгø cьгьp çat. Corgo voжь uzun, cьkkan çerinde tys, ortozь çaar cьian-cьlar meжpьp, sook suи-lu kènek-ti øtkyre varьp. ucь deze төмөн, тьстьна, cьksьan. Suudьн Viи, ol corgolo eгø cьгьp, sook suulu kènek-ti ødip, soop, suи volьp-тьстьна агьp cьgat.

Kènektegi suи udavaj tzip, онъ kajnap turgan suudьн viи izidip turat. Izip kelgen suudь cьгара агьзьp, katar sook suи urat. Оньн ucун suи-lu kènek-tin çanьnda, vaza çaan-sook suи-lu kènek turup çat. Ol kènekтøn sook suинь vaza corgo-la агьzät. Ондьј viи volup, soojlo, suи volgon suуда, vir-de balkaş çok, aru volor. Оньн ucун ol suudь emciler emge kozot. Aru suudь kajnadьp, онъ bis viи edip çadьвьs. Viи degen neme-suи-da volzo, çe vydyzi suuga tynej emes.

Bis suudьн viиn syrekej izit-sebis, ol eki vaška vølynyp varar, viиньн ordьna eki vaška kej volor, virьzi „kislород“ dep, екincizi „vodorod“ dep volor. „Kislород-la“ „vodorod“ suудаn vytken vojlorь, suuga tynej emes, vaška volor voжь voжьnada çy-zyndeş volvoj, erenis volor.

Suудаn алган kislород-ть şilge çuип альр, kører volzo, ol kèskø kørynves kej, оньн ønide çok, çьдь-da çok volor.

Kislород-tu şildin icine kyjip turgan tapkajдь tudup ijze syrekej çalьvьstanьp, kyjip cьgar. Оньн-ok icine øcyp vратkan cok-ть salьp ijze, katar kyjip cьgar. Baza cicke temir-emik альр, оньн ucuna kuu vulap, онъ kyjdyrele, şiliniç icine tyzyryp ijze emik kьzarьp, şьrlap, yze kyje verer.

Kislorod kandьj-la nemeni kyjdyrup ijer. Kislorod çok volzo, kandьj-da neme kyjbes. Çerdi evrede kurcagan kejde, kislorod syrekej көр. Ol çok volgon volzo, vis kemegee ot салыр, көмыр өртөр, туравьстьн icine „svecin“ kyjdyrup, volbos edibis.

Kislorodtoң өске „vodorod“ деп кей бар. Vodьrod,-kislorodtoң,- çenil. Bir „banka“ kislorodтьн иурь on-altь „banka“ vodorodko тыңjeezer. Оньн ucun-kislorod, vodorodtoң-on-altь katar иур volor.

Ottu tapkajдь, ol emeze cокть, vodorodtu шilge; салыр ijze, tapkaj-la cок-өсө verer; vodorod воьь deze, көк çalвьç-volup kyjer. Kislorod-воьь kyjbes-te volzo, icine ottu neme salza, kyjer; vodorod deze, воьь kyjer, icine ottu neme salza, ol neme өсүр турар. Kislorod-lo vodorodть biriktirze suu volor. Суудьн icinde бирде neme kyjbes. Suuda kislorod-lo vodorodtoң өске neme çok. Kislorodtu шildi alala, оньн icine vodorod kijdirze, suu volbos. Оньн icine ottu tapkaj салыр ijze, vodorod-lo, kislorod kyje verer; шilidin icinde suu tamсьланьр көryner. Ol neniң ucun deze?

Vodorod kyjerde, kislod-lo kozulup suu volgonь ol.

Ekinci bölük.

Suu çerdin ystynde sujuk воььнца turup çat. Talajlar, көлдер, suu-lar, oncoзь sujuk suu. Katu nemeler: taş temir, agaş, oncoзь bir keptu volor. Suu deze onдьj emes. Kөнөккө, шilge, ajaka suудь urza, suu ol nemelerdin көvine tolo verer. Suu sujuk neme, оньн ucun онь kandьj-la keptu nemee urza, ol nemenin icine текши çajььр, tolo verer. Çe-çerge urza, suu çer-sajin aga verer. Kandьj-la көнөккө suудь urzan, ol оньн tyvine, кавьргаларьна tevilip vazar.

Андьjдьн сьньн, төгynyn, munajip biler. Balkaştan etken volcok, tuurazьnda corgoly, kolçunuşka toltura suu urup, corgozьн вөктөр, онь uzun ucukka ilip salala, ol kolçunuşтьн-corgozьньн вөgin альр-ijze, suu corgodоң talarap agar, kolçunuş deze, corgozь çok çань çaar кьjьн varar. Ol neniң ucun onдьj deze? Kolçunuşтьн corgozь вөкty тузьнда suu оньн tyvine, vaza eki tuurazьна тыңej baskan, вөгyn алган soondo, sol çаньндагь

suu waspaj-тызына сыгър, онъ çанып-çaар суу вазыр, опынъ усун колçунуш къып bargan.

Bu wicik-te çurap-kojgon kicinek yc tegeliktu abra, ol abra-nyñ ystynde kajrcak turu. Ol kajrcaktyñ kijindegi wëgin wëk-tëjlë oo tol-tura suu urup, wëgin alyp-ijze, suu şalyrap bir çany çaar agar, abra deze, teskeri tegelener. Wëgin wëktëp ijze, abra toktoj berer.

Bu abra neniñ usun suu agaryla tegelenip wardy? Suu kajrcaktyñ çаныs-la tyvine baskan wolzo, ol abra çerinen kjmaktawaj turar edi. Kajrcakka urup salgan suu, опынъ tyvine, tuurazy-na wazyр çat. Aldыnan өрө suu waza tynej-ok wazyр çat. Agaşty suuga salza, ol kacanda tywyne çönmös, өрө сыгар, suu опынъ alдынан өрө teep çat. опынъ usun agaş ojto өрө teep çat. опынъ usun agaş ojto өрө сыгър çat.

Kandyda kizi tereñ suudan taş сыгарып çyrgen-wolwoj kajsyp!

Kandy-da çaan taş wolzo, опынъ suudan сыгарарга çenil wolor. Çe suudan сыгарган soondo, ol taşty ködurerge uur. Neniñ usun taşty suudan сыгарганда çenil? Ol taşty suudyñ tywynde çatkanda, suu ystynen төмөн wazyр çat, çe kacan опынъ өрө ködyrgende, suu alдынан өрө teep, biske woluzыр çat. Suudan сыгарып турган tuzunda, suu biske ol taşty өрө teep, biske woluzыр çat. Suudan сыгарып турган tuzunda, suu biske ol taşty өрө сыгарарга woluzып çat; suudan сыккан soondo-woluzar neme çok; опынъ usun taş uur wolup тургань ol. Suu alдынан өрө ne-de nemeni ködyryp çat. Taş suudyñ tywynde çatkanda, suu опынъ eki çанынан-la, ystynen төмөн wazyр çat. Aldынан өрө deze taşty ködyrwejt. Neniñ usun deze? Suu, kanca-la tereñ wolzo, ystynen tyvine syrekej wazar, опынъ usun, kanca-la war kyçi tywinde wolor.

Taştan-da өskө neme suuda çenil wolor. Çaan şil ajak alyp, къына çetre suudan urup, temirdi ucuka wuular, ajaktyñ icine tyzyryp көрөлдөр. Temirdi ajaka sukkan soondo, ajaktagь suu өрө ködyrylyp төgyler.

Ol төgyлgen suudy beskelerde, suu bir munta woldy. Temir-segis munta wolzo, suuga sukkan soondo, çenilтип, çeti-le munta wolor. Ucutkan tudup, slerdin kolugarda ol temir suuga tyzeri-le, çenilтип bargанып, wiliр alarygar.

Bu wicikti късырган kizi, suulu ajakka sukkan temir, төgyлgen suu kanca wolzo, ol krezi çenil wolup bargan dep, kajkap

sanaar. Neme beskelejten beske aьp, oьпц sol җaьндaгь-ajaгь-пьц aldьnda ilmek var; ol ilmekke-kicinek kьnьk ilele, kьnьktin aldьnda vaza ilmek var, ol ilmekke-castьц „girjazьп“ ilip salgan. Girja kьnьk-lo ьeј volor. Beskenin sol җaьндaгь ajaгь uur ucun, oц җaьндaгь ajaktь sava vazьp җat. Beskee tynej volzьп dep, oц җaьндaгь ajaka, eki munta dьrtьn zolotnikтьц ook coj-лorьп salar kerek. Sol җaьндaгь kicy kьnьk-le, „girja“ uurь eki munta dьrtьn zolotnik. Girjadьп aldьna suulu ajak turguzala, ol girjaьп suulu ajakka sugaь-la, beskenin oц җaьндaгь ajaгь tьmьп vazar. Ol neniц ucun deze? Girja suuga kireri-le җeңiltip bargan. Kanca krezi җeңilip vaskan, oьп bilerge kyc emes. Beskenin sol җaьндaгь ajakka-dьrtьn zolotnikтьц girjazьп salza, beskenin eki җaьп oјto tynej volor. Ol emeze-ajaktьц aldьндaгь kьnьkkь suudaц urup ijzevis, vaza tynej ok volor.

Kьnьktьgi suu, kanca krezi tartьp җat deze? Suuga sukkan girja 40 zol. җeңilgen, kьnьktьgi suu oo tynej vaza 40 zol. tartar. Suuga girjaьп sugarda, suu kьnьktin kьгьnaц tьgylet. Ol tьgyлgen suudь beskelep ijze 40 zol. cьgar. Kandьj-la nemeni suuda salza, ol nemeler җeңilip kalar. Olordь salarda, kьгьnaц akkan suudьп uurь, olordьп җeңilgenine tynej volor. „Ucennьj“-vicicki ulus, bu mунь ozo biletен volгон, җe kem kizi җaьп ukkanda, kajkar җat.

Ozo-eki mun җьldaц veri, ak җaгьktьп ystynde, „grek“-uktu Arximed dep-җaan yurengen-kizi җatкан. Giron dep, Sirakuzskij kaan, ol tuшта, војьна, җiree oturup kijeten, altьп vьryk edip verzin dep us kizee җakьgan. Udagan җok kaanьц җakьltazь vьtken. җe altьп vьryk vьderde, kaan sanangan. us-altьnga yzere kьp mьgьп kozьp salgan volvozьп, cьпьп kajdaц viler? Vьrykti kьrzь, altьп oшkoш, җe andьjda volzo, vastra војь altьп oшkoш, җe andьjda volzo, vastra војь altьп-va, ol emeze mьgьп kozьp koj-dь-va dep. saьaazьпnaц cьkpaj җьrgen. Giron, Arximed-dep-yurengen kizini aldьrала, ajttь. Us meni mekeledi-be, җok-pa, sen bilip turun-va?-dedi. Arximed kaanga karuun ajdьp volvoj, uzaak turdь; җe andьjda volzo, virde neme ajdьp volvodь.

Bir katar Arximed, suulu cas-kьlyyrge kirip oturala, kьrzь kьlyyrdin suuzь kьгьnaц azьp tьgylyp җat. Anaц kьrьp, sanaьp oturala, kaanьц altьп vьrky sanaьпna kirip, sygungen војьncа, suudaц җьлаңaш cьgara җьgyrьp „tartьm“, tartьm dep, kьjгьrgan-

војинца, ајљна җугурғенце җетти. Кандыҗ-ла немени сууга салза, ол сөгүр, суу төгүлер.

Төгүлген суу канца мунта волзо, сууга салган неме, төгүлген суудың иурғна туней-җенилип калар деп, Архимедтин сакы-зына бу закон кирди. Җе андыҗа волзо, каанның берген тавышка-гың, Архимед бу закон-ло канайыр bildi? Озо ваҗтап Архимед сананды: бир мунта алтыңды сууга салза, тогус золотник җетпей калар, бир мунта мөгүн салза, беҗ-ле золотник җетпей калар.

Архимед оной арь ваза сананды: каанның алтын бөрыги беҗ мунта волзо, ару алтыннан еткен волзо, оны сууга салган соон-до, онын-до, дөртөн-беҗ золотниги җатпей калар-туру деп.

Алтын бөрыкти сууга саларда, дөртөн беҗ золотник җетпей кал-ган емес, одус җети-ле золотник җетпеди. Ол ненин усун андыҗ деже? Ус алтыңга мөгүн колыган усун андыҗ вольды. Архимед каанга айдыр берди. Каан-алтын бөрыкке ус канца крези мөгүн колыды деп, сурарада: Архимед алдында сананганьса билip, айдыр берди.

Архимедтың бу таркан законь-, „Архимедтин законь“-дijтен. Сууды изиткенде кандыҗ волур җат, оны көрөлик.

Изы суулу җил аҗак турур җат. Ол җил аҗакка, ортозь көндөҗ, усь волчок, көк, соок суулу җилди сугур көрөлик. Ол җилдеги суудың көдырылип токтогон җерин, темдектер „а“ деп „Буква“ тургузалык. җилди изы суулу стаканга суккан соондо, удаваҗ-ла көрөр волзо, җилдеги суу өрө көдырыле-берер.

Суу изиле, өрө көдырылген. Оной көрө бичикци улус, суу изигенде, җаандар өрө көдырылетенин билгеди.

Сууды канца-ла крези изитсен, ол кайнар, буу волур, өрө сыгар. Буу-ды деже оҗто тонурур иже, оҗто суу волор. Сууды вис канца-ла крези тонурзовьс, ол сооп, ен-ле усунда кату таҗты, тоҗ волур варар. Тоҗ-тонгон суу волор. Тоҗ тонордо, кырту-кырту вольп-тонор. Тоҗтын ондыҗ кыртуузьн „kristall“ dijтен. Тоҗтын kristallь биригip, сырекеҗ җараҗ выдустенip-чылдыс оҗкоҗ, крест, ол емеже агаҗтын җалыраҗ оҗкоҗ волор.

Кыҗкыда суудың буузь көзнөктин соок җилзине җарыньп, тоҗ kristall волур, җараҗ җуралган сылар тонур калар.

Суу изигенде, җаандар җат, согондо, оҗто ордына кичнектеп җанат. Суу тоҗ волур тонордо, вазала җаандар турган, урган немезин җара теер салар, Казан ичинде суу тонордо, ол казан җары,

la verer. Şil ajakka toltura suudan urala, tonđььр salza, şil ajaktьn kьrьnaң azьp, çara teep salar. „Poluştofko“ suudan urup oozьn tьңda vөktө-le, tьşkarь sooko turguzala, ertengizinde көrөp volzo, vөgi çok volor. Toş deze-poluştofьn oozьnaң cьgara tonьp kalgan turar. Neniң ucun stakandagь, ol emeze poluştof-toğь suu tonordo, toş tьzьna cьğьp çat deze?

Suu toş volup tonordo, çaandap çat. Onьn ucun ol, urgan nemezine vatpaj, tьştьna cьğьp-turganь ol. Onon өskө, eki volcok көndөj temirge-suu urala, yjdin vөkterp salьp, tьşkarь sooko tonьrza, icindegi suu, toş volup, tongon tuzunda, viruuziniң vөgi voş volup, toş-onь cьgara tepken. Ekinciziniң vөgi vөk ucun, suu onь çagara teep volvoj salala, çе көndөj temirdi tal-ortodon çara teep, tьştьna cьğьp, toş volup kalgan emtir.

Toş suudan çenil volor, onьn ucun ol suudьn tyvine tyşpej, ystьne turup çat. Teren suudьn tyvinde,—nele çuzьn valьktar, өlөң, agaştar var, toş-suudan uur volgon volzo, toş tonьp, ulam-sajin tyvine tyzur, suu tyvindegi nele tьndudь çok eder edi.

Emdi kьcьrganьvьvьstь unupaska, kattap toolop көrөktөр:

1) Suu degen neme sujuk volor, onьn ucun ol çajььp, agьp turar.

2) Kөнөktөgi suu, көнөktiң kazь-da çanьna tynej teep turar.

3) Kandьj-da nemeni көнөktөgi suuga salza, төgьlgen s u u kanca munta volzo, ol neme, anca munta çeniler.

4) Suu izigende-çaandap çat, soogondo-ojto kicinекter ç a t, tongondo ojto çaandap çat.

5) Suu yc vьdyşty volor: suu vojь, kattu-toş, kej-vuu.

Үсүнци вөлык.

Tenis.

Bistin çatkan çeribis çaan volcok, ol evrede odus segis mun cakьrьm volor.

Ol çaan volcokтьn ysty, көp savazь suu volor. Çerdin ystin çys vөлыкke бодоzo, çeton yc vөlygi suu, çirmе çeti vөlygi kurgak çer volor; ol emeze dөrt ylydin-yc ylyzi suu. Suu çok, çaan kurgak çerdi „materik“ dijen; onon kicyzin ortolьk dep ajdar. Çer ystьndeги suular, çanьs çerde çuuluzьp, veş çaan tennis v o l u p çat, өskөzi deze talajlar volor.

Кун сьгъзьнда-џаан тенис вар, ол тенис nele тенистерден, џаан вolor.

Kurgak џerlerdi, ortolьktardь џuup alza, ol kун сьгъзьндaгь џаан тенис krezi џok вolor. Ol џаан тенисти, tuura џалбак џerinen kecerge, sutkazьна 600 сакьгьмнаџ варар вolor, џiirme altь кольр кесип сьгар.

Өskө тенистер onon kicy, ең-le kicyzi Тош-тенис вolor, ol тенис on-yc milion, kvadratньј сакьгьм. „Kvadratньј“ сакьгьм degeni, tuurazь-da, сьль-da бир сакьгьмнаџ вolor.

џаан тенистин тьви ондь-ок syrekej „teren вolor. Azija џerinde“ gaurizinkar деп, џаан тaјka-сyмер вар. Ol туu, џer ystyndeги nele туulardaџ џаан, оньн вийиги-tөzinen ala вазьна џетире, сегис џагьм сакьгьм. Бу туудь көдийreten џаан ваатыр вар вolor, онь өрө көедийрип, џаан тенистин terenine алпарьр сасыр ijze, оньн џук-la карлы вазь көрунер. Оньн усун тенистин kezik џerindeги тьви, сегис сакьгьмнаџ артык. џе андыда вolor, тенистьн тьвинин terreni тьнеј емес. Kezik џeri: дөрт, веş сакьгьм: вар, џарадына џуук, onon-do tais џeri вар вolor. Nenin усун тенистьн тьви в и r тьнеј емес деze? џердин ysti, onco tys-тьнеј емес, kezik џerinde -ковь, џик, oјдык вар. Tenистин тьви ондь-ок вolor.

Beş tennis, веş-сын оşkoş, oncolorь talajlu. Talajlar deze, tenистин valdarь оşkoş, kicineк вolor. Tenистин terreni бир тьнеј емес, talajlardьн тьви vaza ондь-ок вolor; џаныс talajдьн тьви, vastьra војь, бир тьнеј емес. џе анды да вolor, тенистердин, talajlardьн турган суu, џавьзь, вийиги тьнеј туруп џат, џаан тенистин суu, кун вадьзьндагь тенистин суунаџ вийик емес.

Baltiјskij деп talajдьн суu, кун вадьзьндагь тенистин суунаџ џавьс емес.

Kara talajдьн суu, џer ortozьндагь talajдьн суунаџ-вийик емес. Ol nenin усун ондь deze? Оньн аайьн emdi көрөлик. џаан şil kazan, uzun corgolu, corgozьnda yc şil koştoј oturguskan. Olorдьн birьzi tys, екincizi кььн ycyncizi deze џьлан оşkoş тььрьр калган. Ol şil kazanga суудаџ urzавьс, ol суu corgozьla агьр, yc şilini өрө сьгьр, kazandagь суu-la тең турар. Şil kazan-la yc şili суудь војь-војьна verizip, вийиги тьр-тьнеј, oncoзь tuduş вolor.

Ol bistин sil-kazanьвьс teniske тьнеј, оньн corgozьна eregen, yc şili deze talajlarga тьнеј. Kandьj-la talaj tennis-le tuduş вolor. Ol tuduş џerin orus til-le „proliv“ diјten. Azovskij talajdan

„Kercenskij proliv“ kara talajga kirgen. Kara talajdan „Konstantinopol'skij proliv“. Mramornыj dep talajga kirgen. Mramornыj talaj-çer ortozыndagъ talajdыn-ycyncи ylyune vodolor. Çer ortozыndagъ talaj-la varъp. „Gibraltarskij“ prolivka kirer; bu-„proliv“ çer ortozыndagъ talajdъ Atlanticeskij tenisle tuduşturup çat. Atlanticeskij tenistin suularъ, kыnuң ters çaпыndagъ tenis-le, тыстык çaпыndagъ tenistin suularъ-la tuduş, onоң aғы Indejskij dep tenis-le tuduşkan.

Çer ystyndegi kanca talajlar, tenister tuduş volordo, çaan tenis volgonъ ol. Suulu şil kazan-la, onың corgoзына eregen yc şilinin suu-bir тыңej turup çat. Çer ystyndegi talajlardыn, tenisterdin suu vaza oo тыnej.

Bir talajdыn suu çaan çutka өрө көдырылып, көптөр, çуигындagъ talajga төгыler edi. Çe ol onдыj emes. Сырекеj çaan salkып talajdыn suun çaпыndagъ talajga idip ekeler, çe salkып toktogon soondo, ol suu oјto воjыпын çerine sala berer.

Tenistin, talajdыn suu, ook suulardыn suundyj emes. Talajdan алган bir şil ajak suuzъ, aғып suudan алган bir şil ajak suudan çenil volor. Ol nenin ucun onдыj çenil deze? Talajdыn suunda tus көp, suu tustu ucun uur volъp çat. Çe talajdыn suunda tustаң өskө kajilyp kalган-mөnynde var, çe onдыj-da volzo, tustаң көp neme çok. Onың ucun talajdыn suun kizi icip volbos: acu volor. Tenisten eki pud-çarыm suu алып, kazanga urup kajnatsa, onың suu vuu volъp-өрө сыга berer, тыvinde deze eki munta-çarыm tus çada kalar. Kanca var talajdыn, tenistin тыvindegi tustъ, ystyne сыgarza, Kavkazтың кыларынаң çaan кылар volor edi. Узьль-kara talajdan, Kасpij talajga çetre bir муң сакырым volor-edi. Talajdыn suu текши tustu emes. Көp tus çok suular kirgen talajdыn suuzъ, тың acu emes volor. Talajdъ, onың көгөрып турган suun, кем көрвөгөн? Salkып çok кynde, talajdыn suu көгөрып көрыner, kancala krezi, tus көp volzo' апың suu көрөгөş-volor. Salkып тыşkende, talajdыn suu сажвалъp-вороро berer. Izy çerdegi talajdъ көрөгөş çараş. Onың suunda tus көp, onың ucun suu көк volor, Çe андыjda volzo, talajdыn suu текши көк emes volor. Talaj çakazyнда ташту, tereң emes çerinde, ol emeze kicy suu тыşken çerde, suudың nele тындулары çуулuzъp турган çerdin suu, көк volbos. Onдыj çerdin suu: voro-sary, кыскылым,

сарь, ол емезе вайкашту волуп көрүнер. Ајса, ол емезе булутту кунде, талай ваза ваҗка көрүнер.

Куннин согь-җердин устыне текши тийвей җат, бир җерде-сырекей изу волор, ваза бир җерде деже-соок волор; суулarda ваза онды: бир җерде җылу, бир җерде деже соок волор. Җердин ортозында, изу җерде, тенистин, талайдн суу җылу волор, куннин терс җанында суу-соок волор. Индеҗкй тенистин суу, куннин терс җанындагы тошту-тенистин суунаҗ-җылу.

Тенистин суу кандыда җылу волзо, оньн тыви соок волор. Куннин соогь-талай сууныҗ устын-ле җылыдар, тывине деже кунин соогь җедип волвос. Көөшкө суудаҗ урала, отко тургузар волзо, көөштин тывындеги суу изип, көөр, җеңилп, өрө сьгар, соок суу деже уур керегинде, төмөн тизер, җылыла ојто өрө көдырылер. Көөстөги суу, амьр турвај, өрө, төмөн тизур, сьгыр җат. Отто турган суулу көөшти көрзөң; устындеги соок суу төмөн тизер, оньн кийтинде, изу суу-ојто өрө сьгар. Бу-отто турган көөшкө талай-ла тенистин суу, тыеј волор. Изу җердеги-җаан тенистин суу, устындегизи җылыр, куннин терс җанына, тош-талайга агьр җат. Тош-талайдан җылу суудыҗ ордына-соок суу агат. Оньн учун тенистин суу, җаныс җерге турвај арь-вери агьр тургань ол. Талайдн-җылу суу җеңил учун суудыҗ усты-ле варьр җат; соогь деже уур, оньн учун төмөн, тыви-ле варьр җат. Тенистин ондыҗ җылу, арь-вери агьр турган, сууныҗ артыгы „Gol'fstrem“ дйтен, Оньн ваҗтар. агьр турган җери, изу, кун-вадызындагы тенистең, Америка деп җердин-кунда, кун җарьвас, соок җер җаар агьр җат. Бу „Gol'fstrem“ деп, җылу суу, җаан суу ошкош, тенис сууныҗ ортозы-ла җолып асыр агьр җат.

Мунды агьр җаткан суу, тенистин ичинде волордо, кайкамсылу емеспе? Бу-Gol'fstremньн тывинде, везен кулаш төмөн, суу соок волор. Еки җанындагы суу,-ваза соок волор. Ол җолы-ла Gol'fstrem мөндевей, араај агьр җат. Оньн суузы көк-вөрө волор, Куннин терс җаны җаар агьр, оньн җылу суузы соок-тошту сууга та-варьзыр, соор, уур волуп, тывине тизеле, соок суу-ла колзыр, ојто җылу җер җаар агьр җат. Тенистин устйле-җаан керептер өрө-төмөн җырглејт.

Керептер, суу аайнса төмөн варганда, җеңил, карьыгај варьр җат, суу удра-өрө варганда, уур варьр җат. Тенистин изу, соок суу, арь-вери агьр-та турза, тенис ваstra војь, тьмык-та кунде,-амьр

turvaj. sajbalyр turar. Salkып тyşkende, tenistin sajbuzь җaandar, ol tuzunda tenis kɵrɵgɵ kɵrkuшту.

җаан sajbudyң vijigi on kulaш ɵrɵ kɵdyrylyp, kɵvyktenip, syrekej tabьstanьр җat, suu voжь deze-vororьр kɵryner. җe tenis-tin ysty sajbalyр-ta turza, onьң tьvi җaar altь җys kylaш krezinde, suu amьr turup җat. Kizi, ozodon veri talaj tolkuzьna, vazьratan volgon. Ozogь җatkan „grek“ dep ulustьң sagьzь mundьj volgon: kandьj-la tenisti-le, talajdь vaшkarьр turgan. „Possejdon“ dep kudaj var dep. Ol Possejdon dep kudaj, җerdin „Levs“ dep kudajdьң kicy karьndazь volgon. Bu-eki karьndaш җerdin ystyn ylezerde, tenis, onьң tyvunde-nele тьndu neme, oncozь Possejdonньң koьnda tura kalgan. Tennis tyvinde, Possejdonньң turazь var volgon. Ol ondo җadyр, tenis-le salkьньң Vazьн bilip, vaшkarьр җatkan. Kacan bir cɵlɵlyde, ol tenistьң tyvinen ɵrɵ ystynе cьgьр, altьн tonьп kijip, altьн- җaldu attar җeken avrazьna oturup, kolu-na deze voжьньң yc-ajrь tajagьн tudunup, җortьр җyrgen. Attarь suudьң ysty-le, kɵs-vaш җok, atkan okko tynej mantar, avranьң eki җanьnan, suudьң vijlerь, voжьньң syrekej kɵrkuшту, cigulьcь kaanьң kɵdɵciler, җyrgledi.

Voжьньң yc-ajrь tajagь-la, Possejdon-teniske tolku tyzyrup, kattar ojto toktodьр, җerdi silkindirip, taшtan suu agьzьр, suuda ortolьk ɵskyrup, җer ystyndegi ulustь, vaza ɵшtylerin-korkudьр turgan. Ozogь kizi, eш neme vilbes ucun, mundьj cɵrcɵkti cьп edip, vydyp җyrgen.

Emdi-de kezik ulus-suu eezi „rusalka“ var dep, vydyp җat. Bu-munьң oncozь, ozogь ulustьң tapkan cɵrcɵgi dep volor, җe kacan ulus vicikke yyrenip җer ystyndegi nele nemenin ucuryн bilze, ol tuшта-ozogь cɵrcɵk cьп dep, vyтpes. Cɵrcɵkti kej, tɵgyn sɵs dep, sananar.

Dertinci vɵlyk.

җаптыр suudь kajdan alat?

җаптыр җerge cьk tyzyrup җat, җe kyn dijери-le ojto җerdin cьgь kurgar җat. Ajsa, izy kynde-suuda җungан samcaнь ilip koj-

zon ol udavaj-la-kynniñ soogьna, salkьnga kurgap kalar. Çe ol çerdiñ сьгь, ol emeze suuga çungan camсаньñ сьгь kurgap ка- зь varat? Kynniñ izyuе. suu viи volьp, øø сьгьp, çuulьp çat. Kynniñ izyu канса kirely тьñ volzo, suu, ськ, карşaj kurgap, viи volьp çat. Kynniñ izyu çапьs çerdiñ сьгьñ сальньñ kurga- дьp turgan emes, tenistin, talajдьñ, køldiñ, ook suulardьñ suип сьльдьp çat. Çьльган suи, viи volup, øø сьгьp, çajьльp çat. Oпьñ ucиn-øø, kejde, kacanda volzo-vии var. Kyn suudь çьль- дьp, viи edip, øø сьgarat. Çe andьj-da volzo, kunge-ezin sal- кьñ көp volьзьñ çetirip çat.

Çerdi evrede turgan kej, kacanda тьм turvaj, агь-veri сьльp çat. Çапьs çerge turvaj, агь-veri сьльp turgan kej, salkьñ dep volor. Salkьndu kynde-cамсаньñ, ol emeze ølønniñ, сьгь карşa- gaj kurgap çatkanьñ, кем vilbes? Çапьтьрдьñ çerge туşken сь- гь, vaza sas çerdiñ сьгь, salkьndu kynde карşagaj kurgap çat- каньñ, кем vilbes? Çe ondo kizi kajкагьдьj neme çok! Sas çer- diñ suи, kynniñ согьна сьльp, viи volьp, øø kejge, сьгьp çat. Kej, агь veri сьлvaj, çапьs-la ol sастьñ ystyne turza, viи volup, kurgavas edi. Çe salkьñ sogordo, sастьñ ystyndeги kejdi, воjь-la kozo alparat, ordьна çапь kej kelip, artkan suudь kurgadьp çat. Ol sasta, salkьñ var tuşta, oпьñ suuzь viи volьp, kej-le kozo varьp, kurgap turgань ol. Tenis, talajдьñ ysty, vaza oo тynej vo- lup çat. Suu ystyndeги kejde, viи syrekej көp. Çe ol viи, suи- дьñ ystynde uzak turvaj çat, Oпьñ ucиn çer ystynde сьгь çok, kejly çer çok' Talaj ystynde, ol emeze, oo çuuk çerde, kejde, viи көp volor, kumaktu, suu çok çerde, viи-as volor. Izy, agaş øløñ øspøс çerge, salkьñ, ськ, viиudь, øskø çerdenç akelip çat.

Çe salkьñ-la volгонь көp ськ, viиudь, alparar emes, сьлу salkьñ-la vaza kurgak salkьñ var; onдьj salkьñ-suudьñ viиn-køp alparьp çat. Onoñ øskø, sook salkьñ var, ol көp ськту volor, onдьj salkьñ talaj ysty-le barganda, tumандь as альp çat.

Izy çerde, vaza vistiñ çatkan çeriviste, izy kyn dijip suudь çьльдarda, suudьñ тумань, kejge көp сьгьp çat, sook çerde de- ze as volor.

Emdi bis, øø kejde, suudьñ viиuzь var dep, vilip aldьвьs. Ajas, сьлу kynde, øø kejde, suиdьñ viиuzь көp volor. Kyn

aza verdi, inir kirdi, ezin sogup turdu. Kъранъ-la, vaza suu ystynde, ak tuman keriindi. Ol  r  k dyrylgen vii, ak tuman volup turu. Ty te, suudъn viiuzъ, kejge  ajъlp, k rynje turgan; inir kirip,  erdin ysty sooj vererde,  ajъlp kalgan tumanъ kojъp, virigip, kicinek suu tamcъlar volup, k sk  k rynyr turganъ ol. Tyn kirip,  erdin ysty soordo, suudъn viiuzъ kojъlp, ak tuman volup, ta  adar aldъnda,  erdi tuj vyrker salar. Kyn cъgъp.  erdin ystyn iziderde, ak tuman tenere  r  k dyrylyp, kezigi  erdin ystynе  ajъla verer.  r , vijik emes kejde turgan, suunъn viiuzъ. kyn a kan kijnde,  erdin ysty soogondo, soop, kojъlp, tuman volup, k rynip turganъ ol.  r  vijik kejde turgan suunъn viiuzъ-kanaip  at? Olor  r  cъgala, vulut volup  at. Kanaip vulut volup  at tegezin?  r  vijikteer-sajn, kej tam-la soop turar. Vijik-tajga  erde  atkan kizi, ondъj nemenin aain biler. T  m n,  avъs  erde  ъlu, vijik  erde deze-sook volor. Suudъn viiuzъ,  ъlu  erden  r  sook  erge cъgala, soop, kojъlp, ozo va tar, kicinek ak vulut volup  at. Ol ak kicinek vulutka, vaza soop, kojъlgan tumanъ kozъlp, onoir vulut  zyr,  aandar, voъ-voъna tartъlp, salkъn aainca varъp  adar. Ol emeze- aandar  z g   etpej, kenetiin-le  ogolo veret. Nenin ucun vii mundъj volup  at?  r  tenerenin vijiginde, kem suunъn viiuzъn va karyp, casъp,  uur  at? Talajdъn suu,  albak Gol'fstem der,  olъla, arъ veri kanaip agat, salkъn viryzinde, onъ  aanadъp turat, viryzinde-onъ casъp,  ogoltъp turar.  e kyn vadъzъnъn salkъnъ, ancadala, ters salkъn sook volup, olor k p cъk, vii kozo ekelip, vulttъ  aandadъp turganъ ol.  ъlu salkъnga vulut  urganda  ogolъp  at. Bulut sook salkъnga ucraj-la, tam ystynе cъk, vii kozъlp,  aandar turat. Suudъn viiuzъ  r  cъgъp soondo, kajъlp, vulut volъp turganъ ol. Bulut degen neme ne? Ol- r  vijik turgan tuman; tuman deze, ol  erge  ajъlp turgan vulut. Tuman-la vulut ekilesi-suudъn sook kojъlp kalgan viiuzъ.

Izy ot salgan mъlcанъn ezigin kъkъda acъp ijzen, izy, -ak vii volъp ezikten cъgar. Ol vii kajdan keldi deze ?  ъlu mъlcанъn icinde, ol vii k rynje turgan,  e tъstъna-sooko cъgarъ-la soop, kojъlp, ak vii volup, k rynyr turganъ ol. Oo tynеj visti evrede ondъj-ok volъp  at.  ъlu vii sook salkъn-la tavaryzъp, ol emeze t m n turgan  ъlu vii,  r  sook  erge cъkanda, soop, ak vulut volъp  at.

Bir kezek ulus-la, men. Kavkazta, toolu kynder ötkyrgem. Bis at çok çöju barganьbis, bratkan çolьbis avra çolь volgon, ol çol çьlan-çьlar aрь veri myjryp „Tsxra-Tsxaro“ dep kьr çar bargan. „Tsxara-Tsxaro“ „gruzin“ tili-le kьrdьn adь volor, orus tili-le deze „togus kara suu“ dep volor. Bis bu kьr çarь braatkanьbьs. Ekinçi kyninde, inirgeri-bis, ol tuudьn vazьna erten çьgar dep, oo çetpej turup, konorgo tyuštik. Izy, ajas-kyn volgon, kyn azar öji çedip braatkan; toktop, tyzeten çeribiske segis, togus sakьrьm var. Kyn tuu vazьnaç aza vergen, seryun volьp tuu vazьnaç aza vergen, seryun volьp, inir kire vergen, çьk tyzur, tuman көryndi. Bistin bratkan çolьbьs kьr өrө volgon, konoton çerge çederge, bis mendep barganьs. Bisti evrede tuman köjьlьp, aldьndağь çolьbis çakşь көrynvej turgan, aрь bargan-sain, tam soop, tumanь vaşkьzьnaç artьk köjьlьp turgan. Salkьn sogordo, ak tuman bistin çanьbьsca төмөн varьp turgan. Çol-eki külaştьn vazьnda-kөrynves volgon. Inirde, on cas krezinde, aрь-çьlar, bis toktop, konoton çerge çettibis. Aj çarьgan, tyn çarьk volor dep sananganьbьs, çе aj çarьğь көrynvedi, tyn karanuj voldь. Bisti evrede bulut yzyk çok varьp turgan. Eki cas krezі çьlьnr, amьrap alala, bistin kezigibis senekke, tьşkarь, ne volьp çat dep, көrөгө çьkтылар. Ak-talaj oşkoş vulutar, kenetein aсь-льp, kaja-taş, tuduzьp kelgende, katap aj çogolьp turat. Kьrdьn vaštary, bulut aсьlganda, çөрçөktөgi çaan өrgөө oşkoş, ajdьn çarьğьna көrynup, kenetiin oјto vөktөlip turgan. Bulut deze, yzyk-le çok varьp, aсьльp, oјto virigip, kaia-taştь biske aсьp, көrgyzip, oјto virigip, kaja-taştь biske aсьp, көrgyzip, oјto çaar turat. Erteni kyn, tyzy-le, „Tsxra-Tsxaronьn“ vazьnaç төмөн salkьn sokkon. Kecegi ak-talaj oşkoş vulutaar, vygyn çok volgon, kezek-le buluttar, salkьn aajınca, kьr төмөн, agaştьn vaštaryna tijip, kovь-çikke kirip, төмөgi çьlu salkьnga tavarьp, oјto çogьlьp, tu-gan. Inirgeri salkьn toktop, tenere ajazьgan. Anaip bulut özur, çaandar, ol emeze çogolьp turganь, kacanda menin sagьzьmnaç çьkpas. Buluttьn өrө turgan vijigi-bir tynej emes. Olordьn kezigi çerden vijik emes, kezigi deze, veş altь sakьrьm өrө turup çьt. Kışkьda vo'or çajğьzьnaç çavьs turup çat, çе ondьjda volzo, ol on sakьrьm өrө çьgar, ol tušta, olor çer ystyndegi, kandyj-la vijik tajgalardan өrө volup çat. Örө turgan buluttьn kalьnь, vaza tynej emes, volor. Kezik buluttan ötkyre. çьldьstar кө

гунур çat. Çe kezigi deze syrekej kalъn, onъn kalъnъ eki mun kulaş volor. Bulut arazъnda-tuduş emes, velyk-velyk volor, on-dъj buluttъ, kazъ çaанъ çaar varъp çatканъn kizi koryp turar  r  vijik turganъ bir çaанъ çaar çylar volzo, t m n, çavъs turganъ, teskeri çълp turar.

Buluttъn çyzini yc vaşka volor: orus tili-le: „kucevъe, slo-istъe, peristъe, dijten. „Kucevъe“ tegeni-tajgadъj volcok-volcok buluttar volor, on-dъj buluttъn kълrаръ-kynиң çарълъна тълъldар turar. Ol emeze çerden kълzarъp, бирден-agarъp turar. On-dъj buluttar çаnъs çerge çuulganda, vazъ tegelik-kълrар oşkoş volor. „Sloistъe“ tegeni-ol çerden  r -vijik emes, kълrtu-kълrtu buluttar. „Peristъe“ degeni, ol oncozъnaң vijik-turgan buluttar. Talaj ystyle çyreten ulus, on-dъj buluttъ „kiskeniң kujrugъ“ dep ajdatan. Ol „peristъj“ (c jv k-cookъr) degen buluttar, kojылgan suunъn viuзъ emes, çe olordъn  r  turgan çeri, syrekej vijik, onъn ucun-syrekej sook, suunъn viu kojълp ijne-dij toş volup, toңpъ çat. Ol on-dъj tongon toştor, t m n tyşkende, çyluga kojълp, çogolъp, ol emeze vaşka vudyštenip çat. Bulut bir kepty kacanda amъr turvas, vaşka, vaşka vudyštenip turar. Bir k rз n. kuşтъj koryner, ol emeze kolъnda çaan agaştu-kezerdij volor. Kezik raak turganъ, vazъnda karlu tajkalar-dъj koryner, vicik vilbes ulus, on-dъj buluttardъ çulazarga turguskan cery dep ajdar, onoң k r  ulavas çuu volor dep ajdълar. Bu oncozъ talajdan, tenisten, k ld rd n cыkkan tuman volor, Poluştofko sook suunъ urala, turanъn icine turguzarъ-la, onъn tьş çаnъnda suu tamcъlaar. Ol kandъj voldъ tьş çаnъnda suu tamcъlaar. Ol kandъj voldъ deze? Çълu turanъn icinde viu var, ol sook poluştofko tavаръp, soop, kojълp, tamcъ volgonъ ol.

Munъn oncozълn bilele, calъn kajdan volup çadъ, onъ-da vilerge kyc emes: Tyşte, çerdin ystynde çatkan taştardъ,  zyр turgan agaştardъ,  l ndi, çerdi, çerdin ystyndegi kejdі, çълъdpъ çat. Tyn kirgende, oncozъ soop, çer, taştar,  l n—kejden artыk soop çat. Çerdin ystyndegi viu soop, taştarga, çerge, agaştъn vурyne,  l nniң çalvъragъna tijip, soop, kojълp, suu tamcъlanъp, korynip çat. Kezik ulustъn sagъzъ, calъn tenereden tyzeten dep, vodoj ton.

Calъn tenereden tyzyp turgan emes, çerdin voълъnъ ok tьnъzъ emej. Çaaş ol calъnga tyңej emes. Çaaş  r rtineң, buluttan tyzyp çatканъn, kemde kizi biler.

Suudьн вuu өрө сьгала, соojло, вuлут воjьр çат. Bulutta ol ондьj-ла тьн коjьлган емес, çе sook salkьнга таварганда, ваşkь-зьнаң арткь коjьjьр, çаңмьр volup çат. Kanaip buluttaң ç a a ç çаар çат, онь em киусьндазьр көрөли.

Çааштьн buluttарь ol көскө көрьнвес, тамсь суулар volor, вu тамсь-tooзьн ошкoш, оньн ucun өрө, кейде, турup çат. Çе sook salkьнга таварьр, ваşkьзьнаң арткь soop, коjьjьр, ook тамсьлар tuduzьр, uurlар, çааш volup, çerge tyzeteni ol. Ondьj çааштьн тамсьларь onon өскө oгош-çааш vaza volor, казь бирде—тенере аjas, бир-де вuлут çок, çе андьjда volzo, коозьр çааш tyzyp çат. Онь көс çок çааш dijten. Ol kajдаң keldi deze? Өрө suudьн вuузь коjьjьр, вuлут volgolokko, kenetijin sook salkьн таварьр, онь so-одьр, козьр тамсь volub, çerge çааш volup, tyzyp çат. Kазь бирде—тенереде, кара вuлут kajнар, өрө çааш çаар турган-сьлар көрьнер, çе төмөн, çерде, çааш çок. Nenin ucun, ol çааш çerge çet-пей çат deze? Өрө вuлут турган çерде, syrekej sook, оньн алдьнда deze, çьлу salkьн var, ol çьлу—salkьнга kelgende, suu-тамсь ojto вuu воjьр, çerge çetпей тургань ol. Emdi visti suudь kajдаң ake-лип çат деп suraza, bis ajdarьвьс: çааш өрө buluttaң tyzyp ç a t , вuлут воjь deze, çердең өрө көдырылып ськкан туманнаң vytken.

Solonь talajдьн, ook суулардьн суунаң icele, ol suudь вuлут-ка çetirip çат; buluttaң çerge çааш volup, suu tyzyp çат деп, vi-cik-vilbes ulus ajdatan. Çе buluttaң çааш tyzeteni сьн. Solonь suu icip çат tегени, төгьн, solonь воjь, çаagan çааш тамсьзьнаң вu-дур çат. Yc кьрлу шилди альр, онь кьнге odra tutsa, кьниң çарь-гь ol шилден бир çаьна-çети çьзьн volup көрьнер, ol emeze so-лоньдьj көрьнер. Kьнниң ak çарьгь çети çьзьн: кьзьл, сарь, көк, nogon (çазьл), ak, кара, сакьр. Ajas кьнде, термениң çаьнда турup, көрө volzon, tegeleginiң çаьнда, suu көвуктенip, сась-льр турар. Ol сасьльр турган suudь аськтар көрзон kicinek solonь көрьнер. Kьниң çарьгь ol сасьльр турган suudьн тамсьзьн өдур, çети çьзьн volup көрьнур çат. Erten-erte, ol emeze inirde, k y n çавьзaj vergende, çааш çаар çат. Teneri кьн çаьнаң ajазьр кьн көрьнгende, çааш çаар турган bulutta—solonь көрьнер. A з ь р вraatkan кьнниң, кьja тышкен çарьгь yc кьрлу шилини өткөн-çилер, çажьр турган çаашть өдур, çети çьзьн volup, çаашту вuлутка solonь volup, көрьнур тургань ol. Aразьнда-- buluttaң çааш orduna мө-ндыр tyzyp çат. Ondьj тышкен мөндьрдin volcогь, мьрсак kre

volor, kuştın cыmьrtkazыndьj-da volor. Çe çaңs toş volcogь bir mьntadan-da volьp çat. Bicikci ulus, emdi mөndyr ne-den volьp turganь, vaza ol ne-kerek arazьnda kicinek, arazьnda kozьr volup turganь bilер. Tenerede turgan volcok buluttar, çajьgь kynnin izyuue, kenetijin—syrekej karşьgajkajьlar volzo, kicinek t a m c ь suular volьp toңo verer. Anaip toңo vererde, sook tyzyp, sook-lo izyu tartьzarda, syrekej ekrindy kujun tyzet. Ol kujunьn ekrainine toңon kicinek volcoktor, aь veri cьльзьp, voьь voьь çaktalь-zьp, tam-la çaannar, uurzьp. төмөн-mөndyr volup-tyzyp çat. Çajьgьda tuman koььrda, calьn volup çat, kьşkьda deze ol-ok calьn toңьp, kuru volup çat. Kьşkьda deze, өгө-vijik, bulut volьp, көrynyp turgan tumannьn suezь toңьp, kar volup tyzet. Kar degeni, ol suunьn tongon vuu volor. Tuman, bulut calьn, çaaş, mөndyr, kuru, kar, muunьn oncozьnьn vudyzi vaşka-da volzo, çе olor oncozь suudaң vьtken. Onьn ucurun bis vileribis: çerden, өгө-kejge, suu-vuu volьp, cьгьp çat. Kejden ojto çerge-çaпmьr, kar, mөndyr volьp tyzet.

Bezinci völyk.

Mөnkylер.

Bijk tajgalardьn toştory, çaj-kьş, kacanda kajьvas mөnkь volor. Kьşkьda kar tajkalarдьn vazьnda çaan tyzer. Özөkkө tyzyre çaagan kar, çaj kelgende kajььp, vijik tajgalardьn vazьnda-gьzь kajьvajt. Ol onдьj vijik tajgalardьn vazьnda çaj, kьş kajьvas kardь „mөnkьler“ diјten. Tajganьn vazьndağь kar sranaj kajьvaj turgan emes, çajьgьda ol kajььp çat, çе kajьlza-da, vaza katar yzeri çaar, aldьndağьzь tonup, көptөp çat. Çe көptөp' өzipte çatsa, salkьn tyşkende, kardь alьp-varьp çat, ol emeze çьlu salkьn onь çip, kajььp çat; salkьn çok volzo, tajganьn karь eveşte kajьvaj, çaandar, mөnkьler-cik-çok vijikter-turar edi.

Kazь virde-tajganьn karь voььnьn uurnьna vastьrьp, vijik tudan төмөн cьльp-tyzyp çat. Kalьn kar kajььp, kogьzap төмөн cьльp, kadalgaaк çerge çede-le, көs vaş-çok-san төмөн ucaveret. Çoloj ol suu kar-la tuduzup, özyp, agaş-taştь kodoryp, tavьştanьp tyzet. Ondьj көckin kar, özөktө çatkan uluştьn ajil-çurtьn çьl-zain oodьp, casьp, көmip turat. Çerde çatkan көckө kar, çajьgьda, kynnin izyne kajььp çat, tynde deze -ol katar toңьp tu-

rar. Ondəj kardə orus tili-le „Zirn“ dep ajdatan. Kyn-sain, ɕyl sain kar tyšte kajəlp, tynde ojto tonup, ystune katar-ɕaɕ karyzyp, uurlap, toş volup ɕat. Ondəj toş kərdə vaştarənda ojdy ɕerde, talajdy tozəndə volor. ɕe vi toş-talaj suuəndə tozəndə sənykaj emes, ɕeilgeek volor. Karagajdy saəzə vi ucu asək toskuurga urup salza, ol təməɕ agəp turar, tajganəndə tozə oo tyneəj, ɕatkan ojdyk, ɕik, koovə təməɕ suu-ɕəlap, araaj agəp ɕat. Ol ondəj kardaə vytken, koovədagə, talajdy tozə oşkoş, təməɕ agəp turgan toştə, orus tili-le „lednik“ ol emeze „gletcer“ dijten. Sibirde-ɕaan tajgalarda, ondəj „ledniktar kəp. Olordəndə eə ɕaanə Kadəndə vazə „Yc syuri“. Kəzi-le kərvəgəɕ, kulagə-la ukpagan kizisanaar, ɕaəɕ ɕerde toş-ol kanaip agatan. ɕe ol ondəj-da volzo, ɕəp ondo kizi kajkaar neme ɕok. ɕer ystunde ondəj mənkyler kəp, kandy-la kaanəndə „ucenəj“-viçikci uluzə kəp, katar kelip, kərup, viçigine viçip turgan. Tegin suudəndə tozəndə, mənkylerdində tozə neniə ucun vaşka, onəndə agəp turganə ɕəp-va, ɕok-va? Bir katar-ondəj mənky toştəndə ystune, viçikci-ucenəj, ɕorəksəlar, kicinək tura tutkladə, ol turaa olor konup, salkənnəndə əzəktanəp turgladə. Vi vi mən segis ɕys ɕirme ɕeti ɕylda volgon. Yc ɕyldəndə vazənda, ɕorəksəlar, ol ɕerge katar kelgezin, kəvə volzo, turazə, vaşkə turgan ɕerineə-bezon kulaş kirely-təməɕ ɕəlp kalgan emtir. Bir mən segis ɕys odə altə 1836 ɕylda, olor vazə katar kelip kəvəldi tura emdi vaştarəp turgan ɕerineə-bir sakərym eki ɕys kulaş təməndəgəɕ turu. Munan kəvə olor-mənky toş ɕyldəndə-la təməndəp turganəndə, bilgedi. Ol ɕerdində uluzə-da ajdyr turgan: ol toş viç-ɕaar ɕuuktəp, kelip ɕat dep, ɕe andəjda volzo, ɕorəksəlar, ɕatkan ɕerdində uluzəndə səzinə ɕartəna ɕəgarga, ol toştəndə orto tuzuna uzun kazək kadagladə; ol kazəkka çikə, toşko koştə toş ɕok-ton ɕerge vaza bir kazək kadagladə. Beş kyn ətkən soondo, toşko kadagan kazək eki arşəndə krezi ɕerge turgan kazəktan, təməndəp kalgan emtir-kazəktan kəvə ucenəj ulustar, mənky tos suu-ɕəlap taap-la əzəkkə tyzyp ɕat-dep bilgedi. ɕe ondəj-da volzo, kizi viçik ɕerdəndə toş ɕəlp ɕat dep sananar. Viçik ɕerdəndə kəyməktatkan toştə əzəkkə tyzyp ɕat. Toştəndə kizi agəp tyşti dep ajtras. Ucenəj-ulus, vaza katar onəndə ɕartəna ɕəgarga, iştengender. Suudəndə orto tuzu kujularəndə karşəgaj agəp ɕat, toş suu-ɕəlap agəp turgan volzo orto tuzə-kujularəndə ozo tyzer edi. Anglijskij ucenəj-Tindal' dep kizi, onəndə ɕəpəndə vilerge

toştın orto tuzuna koştıoj, kazıktar kadagan. Eki nedele  tken kijinde, Tindal' katap kelip k r z , orto tuzundag  kazıktar-t m nd p kalgan, kujundag lar  deze, kijinde turgan. Toş tekşı k cup turgan bolzo, kazıktar kadagan aajınca turar edi, toştın orto tuzu ozo k cip turgan ucun, ortodog  kazıktar ozologon. Anglijskij ucen j Tindal' onon-do  sk  k p katap, kiceep, toştord  a ıktap  yrgen. Toştın ısty, tyvinen ozo, k cip  at dep, Tindal' bilip algan. Kand j-la suudın ısti, tyvinen kar ygaj agar, toş ol suuga tynej. Bir katap Tindal', toşka koştıoj tongon k nd j, tereni  irme kulaş volor,  erge tyşken. Ol ond j korkuştı kerekti,  altanvaj iştengen. Toştın k nd jine tyzele, Tindal' koştıoj-uc kazıktar kadagan, biryzin tyvune, ekincizin-onon  r , ıycuncizin deze s ygatan ezikte kadagan. Toolu kynder  tken soondo, kelip k r z , k nd j toş vaşk   erinen, kadagan kazıktar-la kozo t m nd p kaltır. Ystyndegi kazıktar- ncozınap ozo bargan, ortodog z  n n kijininde, t m ngizi deze  n n kijinde. Tindal, d n-la sanangan sag zınca volda: toştın ısty-tyvinen ozo k cup  at.  n n kijininde Tindal', vojn n k zi-le, ol toştın  ilgenin k r rg  sanangan. ol volcok toştı alır,  n  uzada  jgen, toş  jilip turgan.  n n kijinde ol armaks -s lap  j l , tegelik etken, uctatın vıulagan.  n n ucun-ond j  ilgek toş-suuda tynej taap-la  agır  at.

M nky toş, kovv ,  ik-le, agır  at; vijik, kadalgak,  er volzo, ol karşaj agar, vurulcuk kovv  volzo, toş-to vurulup  at. Cicke kovv  volzo, cickerip agat, ol emeze  alvak volzo, anajp-ok  alvaip agat, agır tyşken kovv z  ki  ara varza, toştı  ki  ara agar. Kovv n tuduşkan  erinde, oldo tuduzar. Ond j toş akanıda, vaşka, vaşka yndenip, syrekej tavıştanır turar. M ltk tavışınd j tavış ugular, s gıru ugular, baza kizinin ontu oşkoş volor, ol emeze suuga neme tyşkendij, tavıştanır turar. onondo  sk   yzyn- yır yndenip turat.

Ol kajdan-ond j vaşka, vaşka yzylves ın ugulup  at?

Toş, ol onoir agır turganda, bir  erde, ol  arılup  at, ol taştı  n n tavış s gıru, ontu oşkoş volor, toştın  arılup  at.  r rt n tamv tyşkende, şanrap, yndenip, ol emeze suuga neme tyşkendij volor; suu tavıştanır, toştın  arılup t m n-tyzyp  at. Onon  sk - r rt n toştı  emirilip, t m ngi toştın ıstıne togo  n n, tyzyp  at.  n n ucun toştıog  ugulup turgan tavış onco-

зь-олордың војлогъныъ тавыштаръ волор. Тоштынъ җарыгы-кезек җерде, сырекеј терең-де җалбак-та волор. Ол ондыъ җарыкка, каялган кардың суу җуулыр җат. Суу-ол җарыкты җир, кыркыреп, тавыштаныр, көвуктеніп, агыр җат. Кезик җерде деже, кардың суу ојдык җерге җуулуп, көл воулыр җат, оны мөнкы тоштынъ көлі дийтен. Аразында тоштынъ җарыгына кар тушкенде, вөктөлүр җат, ол кар калыңзыр, то-зонтыр, җарыкты вөктөр, кыр ошкош-кеcy волуп җат. Ондыъ кыр коркушту волор. Тозынаң җарык билдирбес, кырдін алдында деже җаан терең көндөј волор, екі җапында вијик тош стене волор. Тоштынъ кырунең кесерге коркушту, ондыъ кыр кизини көдыруп волвој, җемиріліп җат; кизи ол соок көндөј төмөн тызер. Оноңдо өске мөнкы тошко сыгарга сырекеј кыс; җапан базар волзо, сыгылыр саң төмөн тошко сылыр барар, ол емеже аҗаарбаста тоштынъ җарыгы төмөн база-ла, көндөј тоштынъ тывинде агыр җаткан сууга тызер. Мөнкы тошты көрөргө җырген көр иценіъ улус сууда тызур өлгөн. Җе оло, оо җыруп іштебеген волзо, бисте мөнкы тош суу-сылар агыр турганпын билбес едібіс.

Мөнкы тош-ковъ төмөн сылыр тушкенде, оның екі җапындагы кујуузы, җолындагы кая-тошты, кумакты кодорыр, җерди казыр, җеміріп, козо алыр тызет. Ол тоштынъ екі җапындагы козо тушкен тошты, кумакты, җерди орус тили-ле „Moreнь“ дийтен. Көсіп турган тошто-еки „morend“ волор: бирзи оң җапында, бирзи сол җапында. Екі ондыъ тош тудушканда, орто тизунда, екі җапында ус „morena“ волор. Ортодогызы җалбак, екі җапындагызы җикке волор. Кырдан тоғолопыр тушкен таштар, тоштынъ устыне җасылыр калар; кезиги җарыкка учураганда, ол төмөн тызур, тош-ло козо көсүр җат. Ол тушкен таштар, тоштынъ тывине согылыр тоғолопыр, учу кылары җийіліп волчок волуп җат, суу-ла козо тоштынъ тывине сыкан тоштор кееркеде, җар-ташка җарлаганды волор. Мөнкы тош өрө вијиктең-араај төмөн тызур җат. Өзөкө җылуга, тушкенде, ол каялыр суу волуп җат. Ол сууга тоштынъ алды-ла агыр келген суу, козылыр, җаан суу воулыр җат. Җердін суулары тајга вазындагы тоштоң агыр тушкен волор, Азия деп җерде, „Тіан-Шан“ деп тудуш барган тошту тајгалар бар, ол тајгалардан Сары-Дзас деп суу тушкен. Бистін Россия җеринде-Кавказта, база Сибирде-мөнкы тоштор бар. Кавказ кыларының вијик тошту „Elbrus“ деп сумер бар. Оның вазында, җаан-мөнкы тош тајалар бар, оноң көр тоштор төмөн көсіп тушкен, олордың җааны „Baksanskij“ деп-мөнкы волор. Ол тоштынъ кезик

çerinde, tuurazь eki çys kulaş volor, kalьнь deze on-eki kulaş var. Baza bir Kavkazьн çaan mөнky toзь „Devdorakskij,“ Baksanskijdan cicke, kiry, çе kiryde volzo, onon kalьн. Ol toş „Kazbek dep çaan symerdin vazьna, eki vaşka toşton çañь volup, tuduzala-tyşken. Tyşken kovьзьньн төmөngizi tapcь karcal onьн usun ol araaj көcip çat, çе onды-da volzo. ystyndegi toş onь ijdir çat, onьн usun tapcь çerdegi toş kalьнзыр, өрө көdylyp, çajььр, suudyп çolьн vuup salat. Suu, ol vuuntьнь өdyр alvaj, toşko cьдавaj, vuulьр, көldөnip turar. Anaip turala, ol vuuntьна yze sogolo, syrekej ijdelenip çolьnda nede neme artьrvaj, san-tөmөн oktolьр tyzet. Ol onды toşton, Terek dep, suu vaştalьр, aғыр tyşken. Bir muң segis çys odus eki 1832 çьlda, Devdorakanьн toştorь-Terek suudy төmөн өзөкө tyzyp, eki cakьгьм krezi çerdi vuup kojgon' onьн kalьнь deze, төrtөн kulaştan artьk volgon. Onьн kijininde, onды korkuştu өзөккө tyşpegen. Çе onды-da volzo, çьl sain kicinekten toş көcyp, өзөkti tujalьр, Gruzinskij voennь çoldь yrep çat. Sibir çerinde' Altajдып kьrlarьnda-Kadьн vazьnda' çaan mөнky toş var. Oncoзьnaң көр, çaraş mөнky toştorь Alpijskij dep tuularda var. Bicikci ulus, көр katar, ondo volgon, onды mөнky toştordь, olor oncoзьн көryp çyrgender. Çьлу çerdin, mөнky toştorь-kajььр, төmөngi ucь çogolьр çat. Kynniң ters çañьна, toş kajььlvaj, talajga çetire tyzyp çat. Çañь çer, Şpitsbergen, Grenlandiia dep ortolьktardьн, kьrlarьньн toştторь çarььр, toş-teniske tyzyp, suu ysty-le çyryп çadьlar. Teñistegi çyrgen toştordьн kezigi çaan tura krezi volor, kezigi toş-kьrlardь volor, olordь suuda çььр çyrgen kьrlar de-er ol emeze ajzberg“ dep ajdatan.

Altьnci vөlyk.

Çer aldьndagь suudyп çorьгь.

Ozogь „grek“ dep alvatь, vaşka, vaşka kudajlarga vazьbratandar volgon. Olor kudajlarьн çaandu, kicyly dep vodojton, kicy kudajlarьньн ortozьnda, oncoзьnaң artьгь „Nimfa“ dep kudaj volgon. Ozogь kuucьн-la, Nimfa degen kudajlar, kьrda, kujda, agaşta, suuda, kara suularda çadatan. Olor çaraş, çaş kьstar volgon, grek ulus-olordь kyndylep, olordьн adьн adap, olorgo өrgөө tudatan, „mramor“ degen taştan, olordьн syryn edklejten,

адьн адар, козондојтон волгон. Грек улус, Nimfa деп кудайлар-
гьн-канайьр кундылєвєс волгон. Ҷаткан улуска, ол кудайларь во-
льш едир Ҷат деп, грек улус вodoјтон, кьралардь сугаратан ook
суулар-кајдан выткен? Кизеє omok верип турган, амтанду кара
суулар кајдан келди? Муньң oncoзьн, грек улус вєлєн таар, куу-
cундар вєретєн, „Pan“ деп кудайтан вазa nimfa simetistтан Akid
деп, уул выткен. Ol Akid Ҷараш сьрајлуда, caktуда волгон. Nimfa
„Galatejanь“ syрекеј суур, onь војьна аларга сананган. Сьнар
кєсты „Polifen“ деп кєзєр, onь ol Galateјге кунуркєр, cугулда-
ган војьнса, кьрдан Ҷаан таш kodорьр Akidit-ть ol таш-ла sokон.
Akidit əлгөн, Ҷє onьң адь кальк аразьнда Ҷада калган. Akidit-
тьң кань-таш алдьнаң кара суу volup akkan. Nimfa Galateja ol
kicy кара суунь, Ҷаан стuu etken. Baza бир sook кара сууньн
ucирь: „Alzej“ деп сууньң кудайи, бир kattap Nimfa „Aretuzanь-
ньң“ kijинєн сыгушкєн. Aretuza Alzejдең касьр, uзаак Ҷугьргєн,
Ҷє сaгь сьгьр, Ҷугьгур volвој sala-ia, ol „Diana“ деп nimfa
кудайдан volуш suragan. Dijana Aretuzanь Ҷєрдin алдьна sugup
Ҷазьрган. Ҷєрдin алдьнаң, Aretuza aru, sook, кара суу volup-
ськкан, грек улус кєнєтєјин кара суу ськкан Ҷєрди, Aretuza деп
adagaladь. Onьң ucун, кандь-ла кара суудь, грек улус кудайлар-
га ucurlaj куucьндaјтандар. Ҷє oo кајкарь Ҷок. Emdigide vicik
vilbes улус, neлє nemєniң eezi var деп, ajдьр Ҷадьлар. Olor ajdat:
агашту Ҷєрде, агаш eezi var, вазa суу-талaj eezi var деп-Ҷадьлар.
Neлє kizi сaгьзь Ҷєдip ajдьр volbos nemєniң oncoзьн-kizee кє-
гьнвєс кудайлар едip, вудьгур Ҷат деп, ajdadьлар. Ҷє вu ozogь
volop-volbos куucьндь, oncoзьн таштаң суулар, кара суулар, кај-
дан сьгьр Ҷатканьн-сьньн кєрєли.

Kardьн-ла Ҷааштьн суунда yc Ҷол var: вu суулардьн бир ulyy-
суу volup talajга агьр Ҷат, ycincizi deze, Ҷєрге kirip Ҷат, Kar-ла
Ҷааштьн суу Ҷєрдin алдьна kirip Ҷат. Kumaktu Ҷєрге суу тєрєн
kirip Ҷат. Ҷєр алдьна суу тамсьлар kirip, Ҷаньс Ҷєрде Ҷуулup,
onon арь кicинєк суу volup, Ҷол таар, Ҷєрдin алдь tєmєн kirip
Ҷат. Kattu, ташту Ҷєрге Ҷєткєnde, tєmєн єдур volвој, tys agat.
Kardьн, Ҷааштьн суузь єн вaштаp кара balkaшту Ҷєрге турup,
tєmєн єdєрдє-balkaшту volop, Ҷє kumaktu, ташту Ҷєрди єtkєndє,
arulanьp kєstиң aru Ҷазьндьј, кара-суу volup-сьгьр Ҷат. Kynniң
izyy Ҷєр алдьндагь сууга Ҷєдip volвој Ҷат, onьң ucун-ol sook
volop. Kazь бирде, onдьј суу Ҷєрдin алдь-ла Ҷьгур, тьштьна сьга-

ratan çol taap aьp, sook kara-suu volup, kьrdьn edeginen сьгьp çat, Kavkaztagь kezik kara-suularь çerdin aldьnaç сьkkanda, eгe vijik corojlor сьгьp çat, onдыj suudь orus tili-le „fontan“ dijen. Ol çerdin aldьnaç kanajьp сьгьp çat? Туvьndegi corgozьn eгe vьkter kojgon uzun kьnьkkь, suudaç toltura urala, corgozьn асьp ijzevis, suu eгe corojlor сьgar. Bistin suu urgan kьnьk-le onьn usьndagь eгe vьgyp salgan corgozь—mundьj ucurlu volot. Corgonon сьkkan suu, kьnьktьgi suu-la teç volorgo, eгe сьгьp turganь ol. Oo tynej-çerden corojlor сьkkan kara suu-baza onдыj ok volup çat. Kardьn ystьne çaagan çaaşьn suuzь, çerdin aldьna tereç kirip, onьn kijnde ojto tuura vurulup, kьrdьn edeginen eгe teep, сьгьp çat. Tys çerde kardьn-la çaaşьn suuzь baza çerdin aldьna kirip çat. Ol ojto сьgarga çer tappaj, çanьs çerde çuulup turar. Onдыj çerdi terende-de kazar volzo, ol suuga çederzin, onojьp kazьp algan suudь, orus tili-le „kolodets“ dijen. „Kolodets“ tegeni kazьntь suu volor. Ajas, kyjgek çьlda, ol onдыj kazьntьnьn suuzь soolьp kalar, çaskьda ol emeze çaan çutьn kijninde, suu kьptьj verer. Nenin ucun kazьntьdagь suu ara zьnda soolьp, arazьnda ojto kьrynyp turat? Çerdin aldьndagь suu çanьmьr-la kardьn suuzь volgon ucun-onojьp turu. Çerdin aldьndagь suudь kьnьk-le aьp çat, ol emeze suu сьgaratan maşьna-la. Çe onдыj-da volzo, syrekej tereç kazьntьlar var, onьn suuzь voьь eгe сьгьp çat. Onдыj kazьntьlar-ozo Egipet-le, Kьdat çerinde volgon, olordьn keziginin tereçni yc çьs, tьrt çьs kulaş volgon.

Bir muç çьs çirme altь çьlda, Frantsija çerinde onдыj kazьntь edilgen, onдыj kazьntьdaç suu voьь eгe сьgatan. Onдыj kazьntьlardь orus tili-le „artezianskiy kolodets“—diiten. Onдыj artezianskiy kazьntьlar bistin Rossija çerinde Leningrad-ta, baza Briansk dep gorotto var. Leningradtagь kazьntьnьn tereçni eki çьs odus kulaş, vir minutka eki çьs kьnьk suu сьgara casьp çat.

Kezik ulus vodojt, kara-suular volgonь sook suu-lu voloton dep, çe ol onдыj emes. Çerdin ystьnde сьгьp turgan, çьlu suulu kara suular var, kezigi deze-kajnar сьгьp çat. Çerdin aldь çьlu dep, ucenьj ulus bilip algandar, onьn ucun tereç çerdin aldьnaç сьгьp turgan suu, izь volup çat. Onдыj сьгьp turgan izь suu—Kavkaz çerinde kьp, bistin Altaj-da çerinde var, çe suu onдыj tьn izь emes. Frantsija dep çerdegi-сьгьp turgan suular onon izь

volor. Çatkan uluzь, ol suu-la camca çunup çat, kursak azьp çat, turalarьnь icin çьльdьp çat. Ulagan kəndəj agaş-la ol izy suudь turalar-sajьn corgolop agьzar. Tura-la volgonьnda, castan etken suu urar çaan kyp var, ol kypke suudь toltura urup salar volzo, turanь icin izy suu çьльdьp turar, onь icin ucun ondogь ulus kьşkьda-da peckee ot salvas. Ol çerge kar çaaza, suudьn izyupe kemegee kajьlp kalar. Çerdin ters çanь çaar, Islandija dep çaan ortolьk var, ol ortolьktagь cьgьp turgan izy suulardь orus tili-le „Gejzer“—dijten. Ondьj suudьn ystyne ak tuman çajьlp turar. Suuzь tьmьk turar. Kenetejin-le tьmьk suu kajnap, kəviktenip keler. Çerdin aldьnda tavьş ugular, çer silkinip turar, onь kijninde suu corojlor ərə cьgar, bir minut əskon soondo, vaza cьgar, onь kijninde ycuncizin vaza onojьp yc kattap-ərə cьkkan soondo, suu vaşkь ordьna kirip, tьmьk volor. Çe onьj-da volzo, odus, tərtən minut ətkən soondo, vaza kattap kajnap keler. Çanьs Islandija dep ortolьkta: „Gejzerler“ var emes, Amerikada, vaza çanь Zelandija dep ortolьkta, „Vajkato“ dep çerde: „Rotomdgan“ dep kəl var. Ol kəldin ortozьnda kicy taştu ortolьk var, onь çerine kizinin vidьna dijze-le izyuzi bildirer. Evrede ol çerde cьgьru ugulьp turar ol emeze tarvazannь tavьşьndьj tavьş ugular, çerden deze evrede-le izy suu cьgьp çat, ystynde deze—ak tuman çajьlp çat. Kəldin kyn cьgьzь çaar, çaan ojđьkta „Tetarata“ dep izy suu var. Ol suu kazь birde kajnap, ərə kədyrylyp, kəl çaar tekpiş-le tyşkendij agьp çat. Tekpişteri deze mramor dep, ak taştan etkendij volor, olor vojlorь, onojьp çaraş vьtken, raaktan kərgəndə, taş volьp-tьңp kalgan ucар suundьj kərynet. Nenin ucun olor onьj appagaş? Tetarattьn izy suunda „kremnezem“ dep, taş kajьlp, agьp çat; suu tepkiş-le akkanda, ol taş suudan volьnyp-tekpişterge çapşьnpь çada kalьp çat. Kremnezem dep taş apagaş volor, onь ucun tekpişter ak-əndy kəry nyp çat. Kremnezem otuk taş-la tyңej aru volor. Çe onьj-da volzo, otuk taş oo çetpes. Ondьj taştu suu, agaştьn tazьlь-la ərə vuudaktarьna, çalьbraktarьna çajьlp cьgьp çat, onьj agaş soondo, vojь-da taş volьp, kadьp kalar.

Kavkaz çerinde çatkan kizi, ondo çerdin aldьnan cьgьp turgan suu-sьraa tyңej agьp, kəviktenip turganьn biler. Ol suu kizinin tilin, tumcuğьn çip turar. Onь ucun onьj suudь acu, ol

emeze orus tili-le „Sel'terskaja voda“ dijen, ondo acu uglekislota dep-kej var, онын ucun olor асьр, koviktenip çat.

Ol onđy ucu-uglekislota dep kej, suularda kajdan kelgen deze?

Uglekislota øø kejde, kanaip var, onoip-ok tømøn çerde, baza var. Çaaştın suu øørtin tyzip, çerdin aldьna kirgende, ol onđy kej-le альзыр çat Kezik-birde, onđy suu, çerdin aldь-la çyryp, көр kejde kozulup, çerdin aldьnan oјto агьр, көвуктенip, сыгьр тургань ol. Onđy агьр, көвуктенip, сыгьр турган suu, kavvazтын ters çанында-Kislovodsk dep gorotto „narzan“-arzan suu dep volor.

Onđy suu çer aldь-la çyryp, ondogь çatkan ceret taştь, ødyp çat. Ol ceret suuda kajььр, suu-çer ystynе-сыгьр çat; onđy suudь cerety kara-suu dijen. Onđy suular çer ystynde syrekej көр, suu kancala krezi çьlu volzo, онын ceredi көр volor. Ceretty агьр турган kara suuga-agaştын çальракту vudagьн, ol emeze çijlek, (karandaş) salza, kenetiin-le ceret suudan völynele, olorgo çapşьnar. Онын ucun caretty kara suulardь „çapşьncaak“ dep ajdatan. Nenin ucun ceret suudan völynyp çat? Onđy suularda uglekislota dep kej, suudan völynyp, øø сыгат' ceret deze suudьн tyvine tyzyp çat. Ceretty suu агьр турган çerde ceret völynyp, tyvine tyzyp, kalьзыр çat, онь orus tili-le „izvestkovьj tuf dep ajdatan. Leningradтын çанынна-Petergof oep gorot var. Ol gorotтын çанында-talaj çakazьnda tut dep, ak ceret-aaj-çok-talajga агьр, tyzyp турган ceretty suulardьн cered volor. Italiya çerinde „solfdara“ dep çaraş көл var, онын-suuzь kajnar турган nemedij көрүнөт, nenin ucun deze onon uglekislьj dep-acu kej сыгьр çat. Онын çaradь-da, tyvi-de-kalьн ceretty volor. Ceretty suular kavkaz çerinde baza көр. Voенno-Gruzinskij çoldo, Kovi dep, roctоньн stantsijazььн çанында, кьзык çer-le suu агьр çat. Онын çaradьna tyvindegi taştарьна suunan völynyp турган tuf-ceret çapşьнр çat.

Malaiia Aziia dep çerde ozo grek ulustын Glerepolis dep gorot турган, ol gorotтын ordьnda emdi een çer, онын adьн Panvuxkelessi dep adagandar. Panvuxkelessi degeni, көвөттөн vьtken çaan tura degeni. Ondo syrekej көр, appagaş көвөт оşkoş, tuf çadьр çat. Uraaktan turup көргөндө, çaan vijigi-bezon

kulaş kirely, tuurazь deze tørtөн сакьгьт суу тыşkendij көрүнер, ęe ol суу емес, көвөң оşкоş тuf деп неме вolor.

Оноң өрө een ęерди көргөндө, мрамор деп ак таşтан-еткен оşкоş-столмолор туруп ęат, ol емеze ęузун-ęуур выдуşты аппагаş таşтар турар. Bir ęерде deze, ol ак таşтар тырген агьр турган суудь оolor, казынть суудь, ol емеze кургар калган суудь ке-сире салган кырдиј-волуп көрүнет.

Бу көвөңнөң выткен турادا, ęер-ле sain, ceretty кара Суу-лар агат. Ондогь ne-ле ęараş выткен nemениң, онсозынаң ęараş выткени-агьр турган суу. Тын, тыş, ęус ęылга, ol емеze муң ęылдарга, суулардаң ceret вөlynур ęапşыngанда, ęердин ęаразы, оноң выткен вolor. Кавказ ęеринде Elizvetapol'skaia губерниада, армян деп улусть „Tativ“деп monastьр var. Ol monastьр вjик, kadalgak кьрда туруп ęат, төмөн deze koju агашту оjдьк var. Monastьрга сьгатап ęoldo, ol оjдькты кесире „cortov mst“ деп кыр var, ондогь ęаткан иустьн тили-ле „Satanikurmundz“ diјten. Ol вjик кьрдаң кичинек суу агьр ęат, kenetein ęерге кирip, ęер-дин алдь-ла агьр, катар сьгьр ęат, ol суудьн ęерге кирген ęерин-„көрмөстиң кьри“ деп adagalagan. Ol кьрдин ęапында-ташта куж var. Куждьн ичинде, өрө yстыnde, соок кьрле, tongон суудьн тамсызынды, топыр калган ceret учураjt: Ондь неме, ol куждьн. тьвинең, өрө uдра ськкан, төмөн-алдында-da emtirКезик ęеринде, ol онды stolмолор тндузуп калган тurlar Тьşтында куждьн ęапында ceret волуп калган агаşтар туруп ęат. Ol куждьн ичинде, ceretten выткен stolмолор kajдаң выткен deze? Uгол'naja kislota деп кейly, ceretty суу, бир тамсыдаң өрөртөн тамсылар, тызур ęат. Өрө тамсь ęытырап көрүнур, uгол'naja kislota деп кей оноң сьгьр ęат, оны еесе ceret вөlynет. Ceret көскө көрүнвес тозынды, тамсьны ордына artat, тамсь тыşкен ęерге, vaza оножьр ok artat. Көр кьндер өдөт, ооны еecip ęы, ęус ęылдар өдөт, тамсыдаң вөlynур турган ceret өзур, ęаандап ęат, еңле учунда, куждьн ичинде ceret stolмолор волуп өзур ęат. Ондь ceretten выткен stolмолорды „stalaktit“ diјten. Куждьн вожьн „Stalaktitovaja pescora“ diјten. Stalaktit бистиң Altajда-da var емеj. Ol онды attu-captu stalaktitovyј куж Австрија ęеринде var. Ондь кужга кирgende, cөrcөктөgi ęаан тuralарга кирgendij ęьрезин: канца, канца кьр тuralар, olордың yстын евrede ęаар kojгонды. Өрөртиң ęузун-ęуур аппагаş көзөгө тыşкен, оны тө-

məngi ucь kьзы-la kyren volup kəryner. Baştapкь vəlygynen aғь ekinci vəlygy volor, onon aғь ucynci, tərtynci, en-le ucundagьзын „Golgofa“ dijten. Golgofa degeni tən çer, vijigi çirmе altь kulaş. Ol ərərtinen çemirilip, tyzele, katap çarşьпызьр kalgan ceret volor. Ol tənneң aғь aғаş oşkoş-vaşka, vaşka vydyşty stolmolor turat, onьң oncoзь ceretten vytken stolmolor-stalaktittar dep volor. Onon aғь vaғьp-çadьp ukkanda, kizi suuga kirip çatkan tavьştyj, tavьş ugulat. Ol ne degezin? Kujdьң tyvinde suu var, ol suuga ərərtin segis kulaş vijik çerden suu tamcьlap çat, onon aғь kizi vaspagan karaңuj çer volor. Çanmьr-la kardьң suu çer aldьla aғьp, kizi kajkaar çaraş neme vydyryp çat.

Suu çer aldь-la aғьp çerdin aldьndagь ceretti, kremnezem dep oтыk taşty, tustь, temirdi kajьtpь, olor-lo virigip çat. Ol ondьj çerdin aldьndagь ceretti, tustь temirdi, orus tili-le „minerall“ dijten. Çer aldь-la aғьp turgan suularda, ondьj minerall kəp ucun „minerallnьj“ suu dijten. Çьlu suuda, ol emeze izy suuda, ol ondьj minirall kəp volor. Çer aldьla aғьp turgan suu, tustu çerge ucurap, tustu volьp çat. Ondьj tustu suular—Rossej çerinde Vologodskaja, vaza Permskaia guberde kəp. Temir çatkan çer-le akanda kezik temiri suuga kajьtpь, temirly suu volьp, cьғьp ç a t. Kav-kaz çerinde Zelezno-vodsk dep gorott-to, ondьj suular v a r. Çerdin aldьndagь suu, kazь birde saңьstu—minerallga u c u r a p, ondьj çerden—saңьstu volup cьғьp çat. Ondьj saңьstu suular—Tiflis dep gorodto kəp. Saңьstu suulardьң suu izy, onьң u c u n ondogь ulus, mьlcazьn ol izy suulardьң çaңьnda turguzup çadьlar. Çer aldьnaң cьғьp turgan suulardьң kezigi, em-suu v o l o r. Ondьj suulu çerge çajьda, kəp ooru ulus emdenerge kelip çadьlar. Em-suudьң kezigin iceten, kezigine deze-kirip oturatan. Uglekisьj kej-ly, vaza temirly suudь icip çat, tustu, saңьstu suuna kirip oturup çat.

Çetinci vəlyk.

Çer ystyndegi suular.

Çanmьr-la kardьң suu çaңь çerdin aldьla aғьp çatkan emes. Çe kezigi çer ystine aғьp çat. Ças kelip, çьlu volgondo, kar-la çanmьrdьң suu virigip, kьrdan çik-kovь təmən kicinek suu volup -aғьp çat. Çoloj vaza suu kozьlpь, çaandar, çaan suu volup ta-

laj-teniske kiret. Tenistin suuzь tuman volьp, ɵɵ cьgьp, o n o n a rь salkьn-la kozo varat, emdi ol suu teniske ojto җaan suu volьp, aгьp kiret. Kurgak җer-talaj tenisten bijik, җe ondьj-da volzo, talaj җaar җавьзap, kardьn, җaaштьn suu җаньs җerge toktop turup volboj, aгьp җat. Suu ol teniske ɵɵ. Җer ystyndegi kandьj-la suular, oncozь kьrlardan aгьp, cьgьp җat. As-la suular kɵldɵn cьgat. Lelingrad degen gorottьn Neva degen suuzь, Lodozskij dep kɵldɵo cьgьp, Baltijskij talajga kirgen. Suu cьgьp turgan җerinde kicinek volor, onon aгь akkanda, ol җaandap, tereп volup, tuurazь-da kozulup җat. Eki җаньnaп oo ɵskɵ ook suular kirip, onь җaandapьp җat. Bijik җerden aгьp tyшken suu tyrgen volor. Rossiya җerinde, cɵl җerde, suudьn akkanь kizee bildirbes. Volga dep җaan suu araaj aгьp җat. Terek dep suu deze tyrgen aгьp җat. Җe ondьj-da volzo, suu bir tyпej akpaj җat. Cьgьp turgan җeri bijik ucun, suu tyrgen agat; kezik җerinde kɵviktenip turat, ol emeze suu balkaшту, aгаш-таш-la agat. Orto tuzunda deze, aгьp vraatkan җeri tys ucun, suu-da kɵlyn talaj җaar җuktap vraatkanda, suu eki, yc vɵlynyp talajga kiret. Suulardь biler kereginde, Terek, Volga, baza Amozonka dep yc suudьn aгьp җatkan aпьn, bu bicik a z r a kuucьnda zolyk. Terek-ol Kavkaz kьrlardьn ortozьnda valazь: җajgьda ol җaan emes. Bijik kьrlardьn ortozьnda, ol җilan-cьlap mьjгьndap, шуular, kɵvyktenip, taшть aralap, eki җаньna cacьlp agat. Kezik җerinde-ol tuduш ak kɵvyktij volot. Җaskьda bijik kьrlardьn karь kailьp akkanda, Terekti kizi tanьp volbos. Ol tuшта T e r e k kicinek suu emes, kycty, korkuшту җaan suu volor. Eki җаньnпnaп, oo kьrdan ook suular kiret. Ol suular ɵɵ bijik җerden kɵsvaш җok tyзyp, җoloj aгашть tazьь-la kodogьp, җaan taштardь, kara balkazьn kozo aгьzat. Munьn oncozь ol tɵmɵn tyзyp, Terektin suuna kiret. Ol suular Terekee kirgen kijinde, suu җaradьnпn cьgьp, kazьp aп cuguldagan cьlap tavьштапьp, җoloj nele tavarganьn kodogьp aгьзьp җat. Emди җalbak җараш Volga dep s u u пь kɵrɵlik, orus ulus onь „Matuшка kormilitsa“ dijten. Matuшка kormilitsa degeni visti azrap җatkan enebis dep ajtkanь. Onь nenin ucun anaip adagan degezin, onьn җakazьnda җatkan kamьk ulus, kursaгьn onon azrapьp җadь. Volga Rossiia җerinde җaan s u u - Onьn aгь veri, mьjгьip aгьp vargan uzadazь yc muп tɵrt җ y s veшon cakьгьm volor. On veш milion җurtuu, togus җaan guberdi. ɵtkyre akkan. Eki җаньnaп oo tyшken yc җьs kirely suularь-la

odus çeti milion alvatly, çirme yc guberdi ötkyre agьp çat. Volgonь on çanьnda turgan gorottor, deremneler munьna aзыra volor. Suudy төмөн вастаньp turza, on koldogь çaraş-dьn suu-нь Saratov dep gorodtьn çanьnda көрзөн, onь Tverskoj guberni-ianь, Ostaşkovskij uezdegi, kara suudaң cьгьp turgan-kicinek suu dep vyтpes. Cьгьp turgan çerinde, kicinek suu, Saratovtьn çanьnda deze-çaan çalbak! Ters çanьnaң (tyn çanь) kyn тыстыгинde Astraxan' dep gorot çaar Volga – ньn akkan. Çeti tyn - tyn ucun, suu араaj agьp çat. Çaskьda toş oodulьp akkanda, Volganьn suuzь kirip, çarandьnaң cьгьp çat, çe onьjda volzo, Terektiң suundyj emes, араaj volor.

Çer ystynde „Amozonka“ dep suudaң çaan suu çok. Ol suu talaj-la, tьnej көryner, Amazonka dep suu kyn тыстыктеgi talada Amerika dep çerde agьp çat. Onьn cьгьp turgan çeri „Velikij“ dep теңiske çuuk-кьrlardaң agьp çat. Beş muң cакьгьmnaң azra agala „atlanticeskij“ dep теңiske kirgen, Amozonka çalbak-ta, ते-рең-de, kezik çeriniң ते-реңi-bezon kulaştan azra volor, çalbagьp deze suudyң orto tuzunaң çaradь көryнвей çat. Talaj ysty-le çy-reeci çaan kerepter ol suga vaza tьnej çyryp çat. Ucar kuştar-da ol suuң keçire ucarga tidinip alvaj turgan. Ol Amazonka degen suuda talajga çyreeci andar var. Salkьn тыşkende – onьn çajvuzь yc kulaş kirezi өтө көdyrylyp çat. Amazonkanьn suuzь oozьnda теңistinь suuna тыртыlyp vuularда, tuurazь 250 cакьгьmга çajььp, көлдөngөн. Eki çanьnaң көp çaan suular kirgen, olor Amazonkanьn suuң çaandaьp çat.

Çaskьda kar kajььp, suular kirgende, kezik suu aldьnda agьp turgan ordь-la akpaј, öskө çer-le agat. Andьj suu Turkestanskij oblasta—Amu-Darija dep su var, ol Aral'skoj dep talajda kirip çat, aldьnda deze Kaspij dep talajga kirip turgan. Bistiң Rossej çerindegi,—Volga dep suu, Astraxan' dep gorottьn kyn cьгьзь çaar agatan, emdi deze, eki çys çaldaң vein kyn vadьzь çaar agьp çat. Kazan' degen gorot aзыj Kazanka dep suu, Volga suuga kelip kirgen çerinde turgan, emdi deze Kazan' Volgadaң yc cакьгьm ьraak turup çat, suu onon tuura agьp vargan.

Leningradtaң aгь kьnniң ters çanь çaar, Finljandija dep — tuulu çer var. Ol çerdiң oncolo suularьnaң çaanь „Vuoksa“ dep suu var. Onьn agьp turgan çeri-çaan taştu, bir çerde-ol suu taştan togus kulaş çerge ucun тыşken. Ol ucardьn adь „Imatra“ dij-

ten; онын тавъзы алты сакъгъта угулар. Онын кыси деже ваза коркушту; çoon тоормоштъ ол төмөн салыр ийгенде, ојто çарсага волуп сыгат. Imatra деп urardan өскө „Nijagarskij“ деп усар бар. Онын өрөртинен тызур турган вијиги çиirme төрт кулаш болор. Усарлар çаан суулarda as, çе artu деп neme көр волуп çат. Kezik çерде, suuda, çапыс çерде çаан-çаан таşтар бар, ол таşтарды суу азарда, тепкиş kepty-volup көрынер. Суу көвуктенip, таşка sogulup турар, ол емеже азыр, таşты аралар шуулар, сажвалыр турар. Ол онды çерлерди-orus tilile „porog“ diјten.

Rossija çerinde-онды artular Dnepr деп suuda көр. Ekaterinoslav деп gorotton аръ-онды artular nurgulaj çeton сакъгът крези çerge varat, onon аръ Dneprтың суу çalkuурьр турган-ды, тымык ага verdi. Çer ystyndeги канса суулар talaj-la, teniske канса крези суу акелип çат? Bir usenьj vicikci-kizi онь водор алган. Teniske bir sekundaa çys odus муң кубiceskij кулаш суу kirip çат. (Кубiceskij кулаш degeni тууразь, сьнь, вијги бир кулаштан болор). Talajlar, tenister соолыр varza; çer ystyndeги суулар олорды ојто тоlturганса-веş million çаргът çык керек. Talajдың суузы çарадынаң азыр, çerdin ystyne канажыр çајыlvaj турган degezin, ол kelip kirgen суу, ојто туман волуп, өрө сыгыр çат.

Segizinci völyk.

Çer ystyndeги суу. Kөл.

Агыр çаткан суу ојдык çerge ucuraganda, онь тоltурьр, көл волуп çат. Kөл çапыс агьр çаткан суудан болор emes, çer ysti бир tynej emes. Онын kezik çeri ојдык, kezik çeri tys болор. Çапмырдың суузы-онды ојдык çerge toktor, кө волуп çат. Onon өскө kezik ојдык çerdin тыvinde, çer алдынаң сыгыр турган кара суулар бар, ол суу, ол ојдыкка толуп, ваза көл волуп çат. Tys, cөл çерде, көлдөр as болор. Туулу, коовь-çiktu çерде, көр. Finljandija çerinde, онды көлдөр бир канса муң крези бар. Kөлдөрдin суузы агьр çаткан суулardan, çапмырдаң, kardan, кара-суулardan волуп çат. Onon көрө-көлдin суу бирle kreezine турup volubos, çaskьda, kar kajьлыр турганда, ол емеже çаан çutta көldin суузы көрiөp, çаандај verer; kyjgek çыlda deze, суу соолыр, kezigi kurgap-ta kalar. Kezik çаан көлдөrdin суузы, канса-канса

çys çyldarga soolyp, kirip, turar. Azija-da Aral'skoe dep,—çaan kël var, onь talaj dijen. Ol këlge Sьr-Darija-la Amur-Darija dep, eki çaan suular kirgen. Onoң veri bir muң eki çys çyl ötti. Onьң kijinde Amur-Darija dep suu, öckө çer-le агьр Kaspий dep talajga kirger. Ondьj volgondo, Aral'skoe dep këlдиң suuzь astap, kezik çerinin tyvi көrynyp, kurgap, ulus kecip turatan voigon. Kөр çyldar өtkөн kijinde, Amu-Darija ojto ol kol çaar агьр kirgen. Këlдиң suu kozulup, çaandap, vaza katar talajdьj volup bargan. Yc çys çyldaң vein-këlдиң suuzь vaza çавьзadь. Neniң usun deze, ulus, ol suudaң çer suaktarga, suun сьгарьр çat.

Malaja Azija dep çerde—Van dep kël var. Onьң suuzь çyldьң-la көдырылып, çарадынаң сьгьр, evrede çerdi suu edip çat. Van dep gorot azьj ol këldeң ьraak turgan, emdi deze, ol këlдиң çапында turup çat. Gorot-Kël çaar көckөн emes, kël çaandagan usun-andьj völdь. Çurt ulus, çaan çoldь, këldeң ьraak edip çадьрь, këlge çuuk volgondo, suu yrep çat. Ozo-këlдиң çапында turgan көр çurtть suu vaskan. emdi-de çurt turgan çerinde, nele artkапы suuda көrynyp çat. Ondogь çatkan çurt ulustьң сөрсөк-kuucьпы var. Bir-le көckin ulustar, ol këldeң suu сьгьр turgan çerine-kumak төклөdi, onьң usun kël ciguldap, evrede çurtть çok etkeni ol. Onьң kijinde-ulus ol төкөн kumакть ojto kazьp-ta alza, kël bir-le ciguldagan-da, ajlandra turgan çurttardь suu-la vazьр çat. Talajdьң-la tenistiң, suudьң, vijigi çaantajьn bir tynej voloton. Këlдиң suu deze ondьj emes. Onь evrede çer kurcap salgan kereginde, onьң suuzь birde astap, çавьзьр turatan, birde көптөp, өрө көдырылып turatan. Kөldөр çer ystynde сасьльр kalgan, olordьң kezigi vijik kьrlardьң ortoзында, talaj turgанынаң cik çok vijik, kezigi tys çerde-de volzo, ondodo talajdaң eveş vijik. Kezigi deze çaan ojдык çerde volup çat, onьң usun ondьj këlдиң suu-talaj suunьң turgan vijigine kacanda көдырылып volbos.

Kavkazь çerinde „geokca“ dep-çараş kël var. Ol tuular ortoзында-ojдык çerde turup çat. Bu көi toltura көк suulu çaan kazanga tynej. Onondo ьryzi ьryyzineң vijik kьrlardьң ortoзында көр көldөр var. Ondьj көк көldy çerdi-kөрөргө syrekej çараş. Ol көldөrdиң ortoзы çuuk usun, salkьn sokondo, eң-le çaan tuudagь këlдиң snuzь-altь çапындагь këlge агьр. kelip çat, aldь çапындагь këlдиң suu, onьң aldьндагь këlge kirip çat. Findliandiia,

Şvetsiia, Norvegiia dep çerlerde көр көлдер бар, олар чаан еместе болзо, ортозь чуук керегинде сalkың sogoroо, суу азыр в и г көлдон, бир көлгө кирip çat. Ондьj болордо-көлдөр кыңçидьj tudуш volo berten. Кандьj-ла көлдин суу ару болор, çe өни тыnej емес. Бир çerде көлди көргөндө, суу көк болуп көрyнер; вазa өскө çerдин көлдөрлн көргөндө-kara-kөк, ол емеze, саргылым болуп көрyнер, çапыс-ta көлдин суу вашка, вашка өнды болуп көрyнер. Geokca деп көлдин суу бир тыnej емес болуп çat. Ол ненин усун көлдөрдin суу ондьj вашка болуп көрyнyp çat deze? Тенере, атас — тузунде, суу көк болуп көрyнер, булутту кyнде. боро болуп көрyнер, ол емеze-tyvinde çatкан таштардын өңиндиj болуп көрyнер. Kezigi—көлдin суузь talaj суузьндьj асу болор. Tyvinde көр tus бар болзо, суу ару болор, өни боро болор, tus çok болзо, çарык болор. Көлдin tyvinde-kajдан tus keldi deze? Бу oncoзь суулардан-ла кyннен болуп çat. Суулар агьp браадьp tuska ucuraganda, оны kajылтьp, козо агьзьp çat, çe ондьj агьп сууның тузь as, оның усун суу аару болуп көрyнер. Чаан айдьк çerде ucuraganda, суу toktoj-kөл болуп çat: кyнге сууның kezigi туман болуп өрө сыкканда, тузь deze көлдin tyvine tyзyp çat. Çы-сain көл tyvindegi tus-kөлдin суунда artьp çat, суу оны akele-le, воьj deze туман болуп өрө сыгьp, астар çat. Көлдin суунда tus көптөр, суу оны kajылтьp албас болгон kijinde, ол tyvine tyзyp, çарадына çаршыньp çat, оның усун тусту көлдin çарады appaгaş болор. Tus alatan көлди көргөн kizi—важала мунь oncoзьп билер. Çe ондьj болгондо, бу суу акпас, тужук көлдө болор. Суу көлгө кирip, оноң oјto сыгьп, talaj çaar akkanda, тусть oјto агьзьp альp вагьp çat, оның усун ондьj көлдin суу асу болвос.

Tustu, чаан көлдөрдi-talaj diјten. Ондьj көлдөрдin чаань „Kaspий“ деп talaj-болор. Бу kasдиj деп talaj өскө көлдөрдij byткен емес. Ozo-ol чаан talaj болгон, кара talajдан Toшту тенiske çetire болгон. Emdi deze, ол чаан talajдын ордына kaspий деп көл-talaj болгонь ол. Oo Volga деп суу kelip kirgen, onondo өскөкөр чаан суулар kirgen. Оның сууларь туман болуп өрө сыгat, тышкен сууларь deze, ол туман болуп өрө сыккан суун тоlturup болвоj çадырь, оның усун ол talaj çы-сain tartыльp, кара-talajдын суунан он-eki кулаş çавьс турup çat.

„Kaspий деп тусту көлдөн өскө“ өлгөн talaj деп adalgan talaj бар. Ол Palestina деп çerде, кьrlардын ортозьнда, турup çat.

Oo tyşken suular: Çordan, Kedron, onondo öskö kəp ook suular var. Çer ystynde „Əlgən talaj“ turgan ojdьktyj, tereñ ojdьk çok volor. Oññ suu tenisterdiñ suulardan çys alton veş kulaş çavьs, tereñi deze, kezik çerinde—yc çys kulaştan aзыга volor. „Əlgən talaj“ dep nenin ucun adalgan degezin, ol kəldi evrede çavьs-la taştar var, suunda deze-birde tьndu neme çok. Çordan-la Kedron suu-la kelip kirgen nele çyzyn valьktar—oncoзь ө l y p çat; birde tьndu neme tustu suuga çadьp volbos. Tus ədyр kalgan çaradьna birde agaş çok, birde ələñ çok. Kazь suuda t u s kəp volzo, ol suu syrekej uur volor. Ol „Əlgən talaj“ dep kəldiñ suunda, öskə tustu—kəldərdiñ suunañ tuzь eki anca kəp volor. Ondьj tustu suuga kizi kacanda comьp volbos. Ol k ə l d i ñ tyvinde, kezik çerinde, çьlu suu cьgьp çat. Ol çьlu suu, çerdin aldьnañ kozo saңьs aajlu neme ekelip çat. Ol saңьs suudьñ ystyne cьgьp, çaan toştьj, kajkalap çyret. Oññ ucun ol kəldi „Asfal'tovoe“ dep adagan. (Asfal't degeni—ol vajgь saңьs aajlu neme).

Северный Америкада—Əlgən talajga tynej „Çaan tustu kəl“ dep kəl var. Aias, çakşь kynde, suunьñ ystynde çadьp ujuktaza, təməñ cəgpəş, çе çyzerge syrekej kyc, kizinin видь suunьñ icinde-toktovoj çat. Nenin ucun ondьj deze? Suu tustu, oññ ucun ol uur, koju volor. Bu kəldə-oññ ucun vaza—birde tьndu neme çok. Sook çerde kəldərdiñ ysty toş volup tonup çat. Bistin Sibir çerinde «Bajkal» dep kəl var. Ol kəldə, kьşkьda, yc aj kreely toş turup çat. Toş tongon kijinde, canak çol cьgьp, oññ ystyle çyryp çat. Bir Rekluu dep frantsuz—ucenьj kizi, ol kəldin tongonьñ munajip kuucьndap çat: Toş tonup turgan tuzunda, şuurgan tyzer, ol şuurgan toştь çara sogup çat. Salkьnga odygan toştor, voji-vojinьñ ystyne cьgьp, kizi oñ kajkar kəgər. Toş tongon soondo, çarьlp çat; ol çarьktardan cьgьru oşkoş, ol emeze—tenere kyrkyregendij tavьş ugulup turar. Çarьgьnañ suu corojlor cьgьp, ojtə təməñ tyzur, tonup çat. Toştьñ ystyle varьp çatkanda, aldьndagь suu sajvalьp, kelip toşko tijgende, toş kьj-mьktar turar. Çakazьnda, anda-munda turgan çilym kajalarda, kyrttep kojgon var kərynyp turar, oñzь kar vojь emes, ol va ja , kəldin tozь çarьlarda, corojlor cьkkan suudьñ kəvygi, kajalarga tyzur, toңьp kalgan.

Тогузънсь вѣлык.

Çer ystynde suudъn izi.

Çerdiñ ysty çыl sain-la başkalanъp çat. Onъñ oncozъn s u u araaj ištep turgan ucun, onъñ izi kizee bildirbes. Çыldъñ çылга-suu војинъñ izin taštavaј çat: çerdi çыra çip, taštъ oјъp, kumaktъ ç a t k a n çerinen өskө çerge көcyгyp. момон ошоқоş çerdiñ a l d ь n kazъp, çañ çol-la agat, suudъñ çaradъñ çemiret, kыrlardъ çemi-rip, taštaryñ өzөkkө cogъt. Suu vu izin araaj ištejt, onъñ u c u n onъñ izi kanca çys çыl өtkөndө—kizee çañ bildirer. Suudъñ ta-mcъzъnъñ-da çer ystynde ištegen iziniñ temdegi var. Çaaštъñ ta-mcъzъ çыmzak çerge тыşkende, çerdi çip çat. Katu-da çerge тыş-kende, onъ birde—çaan oјdъk edip çat.

Çaaštъñ suu çerdiñ-de aldъnda kirgende, izin ištep çat. Çыm-zak çerge ucuraganda, ol onъ uđavaj-la ыгъp, kozo agъzat, katu çerge tavarganda, onъ ыrga kyci çetpeј turgan dep көrөp, çe andъj-da volzo, ol onъ çыldъñ çылга-evešteñ ыгъp çat. Suunъñ ol onđъj izi bir kыn, bir çыl volup turgan emes, andъj išti-suu bir kanca muñ çыldarga išteer, suunъñ ol onđъj izinen çerdiñ aldъ-kezik çerinde көndөј volot. Ol көndөј çaandar, kuj volup çat; çeri çыmzak volor volzo, suuga ištegede çenil, kuj-da çaan volor. Ol onđъj çer aldъndagъ kujlar-Kavkazta, Kъmда, vaza Permskij okrugda көp,

Kuj çaandaganda, onъñ ysty çavъzap çat, ol emeze çemirilip тыzet. Onđъj çerde çurt var volzo, ol kozo kujdъñ тыvуне va-гъp тыzer. Kujdъñ ysty oјыlvaj, çavъzagan çerinde-çaan kazan kepty oјdъk volor. Onđъj çerge kazъ birde suu tolö verip көl volot, ol emeze sas volot.

Çer aldъndagъ kicy suular kazъ bir çerde birigip. çaan suu volot. Çe onđъj suuga agarga syrekeј kyc. çыmzak çerle akkan-da-çalbak volup, тыrgen agat, onđъj çerde vaza çañ kuj volup çat. Agъp vraatkan çerinde taş, ol emeze ceret ucuraganda, suu тыrgen agъp volvoj, toktop çat. Onđъj çerde suudъñ çajvuuzъ, taštъ kancala var kyci-le oјъp. çol acala,-agъp çat. Taštъ oјъp өt-kөndө, azъj suun çыra çip kojgon oјdъk төmөн тызыp, onъ tol-turup, çerdiñ aldъndagъ көl volup çat. Onđъj çer aldъla agъp çatkan suu-çer ystyndegi suuga тыnej.

„Çer aldьndagь nede çerge çarlu çaan „Mamontova“ dep kuj Severnъj Amerikada var. Ol kujdьn ucь-kujuna emdide ucenъj ulustar çedip alvaj turgan. Onьn oozьnanь tyvine çetre-adak salza-on veş cakьrьm krezi volor. Ol kujda kanca-kanca kьp var, onьn ucun oo kirgende, oјto cьgьp alvaj kizi azьp çat. ol kьp-tarda-kazь birde-agьp çatkan suu, ol emeze køl var. Munьn on-cozьn kanca çys çьldarga çer aldьndagь suular vudyrgen.

Suu çerdin aldьnanь ystyne cьgala, agьp vraadьp vaza izin ištep, ьraгьn ьгьp, vuzarьn vuzьp, oodorьn oodьp çat. Tøn aldьnanь cьgьp turgan kara suular, çьl-sain tønнин çьmzak çerin ьгьp, oјdьgь çaandar, tøn çajradьlp çat. Ondьj çajradьlp tyşken tøn dər çanьndagь çurt uluska kazь birde-çaman edip çat, Rostov-la Taganrog dep-eki gorottьn ortozьndagь temir çoldьn aldьn ьгьp, çoldь yrep turatan. Ozogь kuucьnda—Fedor Iodnovic dep, kaan tuzunda „Niznij-Novgorod attu gorottonь ьraak emes turgan — Blagoveščenskij dep monastьr“ çeri-le kozo көcө bergen. Baza bir muң segis çyş segizon tørt çьlda-Saratov dep gorottьn çanьnda-çaan çer көckөн, uzunь çarьm cakьrьm, kalьnь çirme ku-laş—Sokolovoj dep kьrdan çemirilip көckөлөjlө, zaton dep çurt ulustьn turalarьn ootkon, uluzь deze ol көckөнi көрөлө kackladь. Kьp çerde kaja-taştь' ol-ok kara suular çemirip çat. Kara suu, kaja taştьn aldьn ьгьp ijgende, tam çemirilip çat. Kьrьnda-Kucukkoj dep deremnenin çanьnda-turgan çaan ceret kaja-taş, vaza tözin kara suuga çidirip, talaj çaar çemirilip tyzerde, kamьk turalardь, agaštardь kozo alpardь. Bir muң segis çys segizon bir çьlda-Şveјtsarija çerinde-onđь-ok çaan kaja-taş vijik çerden tømөн çьlp tyşken; ol tyzerde-syrekej tyrgen tyşken, onon carçagan taştar, kovьlnь ol çanьndagь kьrğa varьp tyşken.

Tuulu çerge, kara suularga, išteerge çaaştьnla kardьn suu voluzup çat. Kьrdan tømөн agьp, suu çerdi ьгьp, oјьp çat, kicinek suular virigip, çaandar alp, taştь çemirip, agьzьp, çoldь yrep, agьskan taştar suulardь vuup çat. Çer ystynde suudьn izi syrekej kyc! Suu agьp vraadьp çerdin çarьna, ol emeze avranьn tegeliginiң ordь var volzo, oo ucurar, onь ьгьp çat. Çьl-sain çьrьgь çaandar, terendep, çaan, çaan çuuka volot; çaaştьn suu ol çuukanьn eki çanьn çirde, çuuka tam-la çaandar, syreen çaan çuuka volo veret.

Kara suular, çaaşтың-la kardың suu izin іштеп turganda, çaан suular vaza, kyndi tegin өtkyrbej, іštenet. Eki çaradынь suu teep, çaradың çemirip turar, onды çerde suu çalbak volor, çaradың çemirilbegen çer suu tereң volor, ol emeze suu агь-berі, çылаң-çылар-мырғып turat. Tyrgen агьр turgan suудың çarattарь çымzak volzo, оның izi onды-ок kapşagaj volor. Bazынаң suu tyrgen agar, uzun сыпның ортозы çaar tyrgeni çымzaj berer, оозь çaar көлууп volor, оның ucун suудың оозындагы іш-kizee васым bildirbej, канса çys çылдың vazында-bildirer. Çaskыда, suu kiry tuzunda, çaradынаң сыгьр, çerdi çымzadыp çat, tartылган kijinde-ol çымzagan çaradың çiiрге velen volor.

Bijik кьrlардың ортозында akkan suu izin kapşagaj іштеп çat. Agьр тышкен ындь kenide çip, tereңzidip çat, katu-da çerdi ыгьр çat. Terek dep suu kaja-taşть ojo çip, eki çанына stene edet. Severnyj Amerikada-Kolorodo dep suu-çaан kaja taşть ojo çijle өtkөн, ol ojo çigen kajanың vijigi-eki cakьгым volor. Onды kajanы Amerikada „kan on“ dijten. Kolorado dep suудың kaja taşть ojгонь (kanon). Suular bir çerde оодьр, çemirip-te çatsa, bir çerde vudyryp çat. Ol suудың агьзыр-alpargan taşтарь, kumагы, balkазь kajda varьp çat deze? Agьskan kumak-la ook taşтар-ke-zigi çoloj suуның tyvine çada kalьp çat. kezigi suуның talajga kirgen çerinde (оозында) ortolyktar vudyryp çat, kezigi deze talajga агьр, оның tyvunde toktop çat. Оның ucун, talajдың tyvi kezik çeri өрө көдырылып, tajzap çat. Анагьр агьп suu-la агьр kelgen neme, talajдың tyvine toktop, kezik çerde çadыp çada-ortolyk volo bereten.

Agьп suularдың talajga akelip çatkan kumakla şyuntinin көbin-ajdarga volvos. Çаныs Sibirdegi yc çaан ol, Enisej, Lena dep suular-beş çys çылга агьзыр akelgen kumагып-la şyuntyzin çuup alza, onon syrekej çaан tuu volor, onon tuurазь, сынь, vijigi төртөн beş cakьгымнаң volor edi. Suularдың іштеп çatkan izin, talaj-vaza іштеп çat. Suular talajдың tyvin tajызadыp, ortolyktar edip çat, talajдың çajvuuzь deze, ojto ol ішти vuzьp çat. Suular-кьrlарды, kaja-taşтарды çemirip, оодьгын talajдың çaradына akelip, çaradың vekter turar, talajдың çajvuuzь deze-zyuk-le çok çaradына sogьp, çemirip, suудың izin ojto vuzьp turar. Çuulазьp turgan neme oşkoş, kezik birde-suular çenet, kezik birde deze-talaj kyçyrenip kaja taştu çaradыn-da çip, ortolyktарында çok edet.

Nemetskij talajda- „Gel goland“ dep ortolыk volgon. Togus çys çыlda-ol ortolыкта rim ulus çatkan. Olordың ondo şiveeleri var volgon. Beş çys өtkөн kijinde, ol ortolыk azyjgъзына көрө tort salza-bir uly artkan. On beş çys çыlda, ortolыkтың vijik çeri le artkan, өskөzin-oncozyn talaj suuzь çip bargan. Baza uc çys çыl өtkөн kijinde, ortolыktaң eki kaja taş artkan, ol eki kaja-taş-tyң ortolыk-ol-la vojь eki taş volup turup çat.

Talaj baza suularga tynej oodьpta çatsa, vudyryp çatkanь baza var. Talajdың sajuuzь çaradьna kumak-la taştar çьgara cacat; tyvinde-ojdыk çerlerine baza көр kumak toktor çat; onьң ucun talajdың tyvi kurgak çerdin tys volor. Çe ol kumak suular-la kozo kelgen emes, onь talajdың sajuuzь taştu çaradьna sogьp, çip, ortolыktardь çemirip, таар turgan. Emdi suudың тозь п е п і іштеp çat. Onь көрөlik.—Suu kaja—taştarдың кьвьна (çarьgьна) kirele, sook volgondo—tonup, көөр çat, onьң ucun çarьgь çaandaј, kaja çemirilip çat. Mөңky tastar төмөн çьlp тыşkende, çoloј ucuraganьн baza çemirip çat dep, onь bis bileribis. Ol төмөн тыşkende-çerdin кьртъзын kodorьp, valkaş edip, tyvin кьгьp, ucuragan taştarьп, agaştarьп, valkazьп oncozyn toştyң төмөgi ucuna çuudьgьp, төмөн tyzyp çat, ol emeze suu-la kozo agьp çat. Bu velyktyң ucuna—Frantsiianьң vicikke çaan uyrengeп Reклиu d e p kizinin ajtkan sөstөrin salalыk. Ol ajtkan: suu yzyk-le çok амь-равaj agat; kaja—taştyң çarьgьнаң çьgьp çatkan kicinек kara suudь—kacanda kurgadьp volbos, onьң tavьзын toktodьp volbos. Ol kara suu tekpiş oşkoş taştaң agьp, tyrgen suuga kozьlp, talajga kirip çogolot. Ol tegin agьp turgan emes, çerdі ьгьp, taşty eledip, oodьp, oncozyn talajga көcyryp çat.

Оньнсь вөлык.

Тьнар—тьндудың өзөр nemeniң-le suudың ucury.

Eki muң beş çys çыl ozo Fales dep grek ucenьј kizi ajtkan: „Suu nele nemeniң vazь“. Ol ucenьјdың sanazьn: „Çer ystyndegi nele neme oncozyn suudaң vytken,“ çe ol sөstin çьp-çьп d e p ajdarga volbos, andьј-da volzo, ol ajtkan sөstөrdө çьпь var. Suu çok volgon volzo, çer ysty vaşka volor edi. Suudың çer aldьndaгь, çer ystyndegi, talajdagь izin bis bileribis. Suu çok volgon volzo, çer ystynde-ulustar-da, andarda, maldarda, agaş—taştarда

çok volor edi. Nele tьndu neme, nele  z r neme ak  arьk  ok,  ylu, kursak, tьnatan tьnьzь  ok  adьr volvos.  e туньд onco- зь varda volzo,  aньsla suu  ok volzo, nele tьndu neme,   z   r neme  ok volor. Nele tьndu neme, nele  z r neme  arьk, kur- sak, tьnatan tьnьzь kereksigendij, suudь kereksip turar. Emdigi ucenьj ulustar ajdat: „ er vytkelekte-bir milion  yl ozo, vařtarьkь tьndunemeler suuda vytken“—ajdьr turu. Talaj nele tьnduudьn ene- zi dep Fales attu ucenьj kizi anaip ajtkan. Nele tьndu nemeler- diң, kizinin kaньnda ycunci ylyzi—suu volor. Kiziniң terezinde, edinde, yje—s eginde suu var. Kizideң  sk  nele tьndu neme- lerdin edi s eginde—vaza suu var. K sk  k ryнves syrekej kici- nek infuzoriia dep tьndu nemeler var, olordьn edi vastra s u u . Bir tamcь suuda infuzoriialar bir kanca  ys krezi volor, olordь neme  aandar řili-le k r r. Suu kurgar kalganda-olor vaza kur- gar, volcoktьj volor.  e olordь suulap ijze ojto tьndanьr varar, suu olorgo tьn kijdirip  at.  zyp turgan agařardь,  l ndi k r- z g r, olordьn icinde-de suu as-pa? Olordьn tazььnda, vudakta- tarьnda,  albraktarьnda suu volor. Agař tazьь la suunь  erden, tartьr,  r   albraktarьna cьgarьr, ol suu-la kozo  albraktardьn kurzagь tavььr  at.  erde suu  ok volzo, agař  zip-te volvos edi. Kyjgek izy  ьlda,  erge, cьk  ok ucun cackan ař kurgar ka- lar, kandьjda  z r neme onьr  at. Nele nemeniң yurenin  akřь kurgadьr salzan, ol artavas. Ondьj yrendi suuga salьr ijzeң, k -  r,  zyp keler. Uzaak  atkan yren ařtь  erge k mьp salzan,  dьp, cьgьr keler. Suu olordь ojto tьndadьr  at. Kizi-de suu  ok  adьr volvos: ol suudь cij volzьn, kajnagan volzьn, icip  at, kursagьn suudaң azьr  at.  e k ryngen-le suu icerge, kursak azarga  ara- vas. Talajdьn suuзь acu kereginde—icerge volvos, onon ooruda tavьlar. Bis tus  ok kara suudaң, kazьntьdan, agьn suulardan icip  adьvis.  e ondьj-da volzo, ol suularda sraңaj tus  ok dep sa- nanvagar,  aньsla kajnatkan suudьn vuun ojto suu edip alza, ol suuda tus  ok volor. Ondьj kiziniң tьnьna kerekty neme suuda  ok volzo, kizi onьr. Suuda ceret k r volzo, ondьj suunь kattu dijen, ondьj suu kiziniң  z gin oorьdar. Ceretty suuga et, neme kajnadarga  aravas, camcada  unarga  aravas, suu k vyktenves,  aařtьn-la kardьn suuзь cьmzak volor, ondьjsuuga camca  unga- nda—savьndь syrekej k vyktenip  at.  e onь icerge kizee tuza  ok, ondo kizee  aragadьj tus  ok. Bistiң icip  atkan suuda,  a-

man. җыт җок волын, җаны җерге — агыр-сыгар җери җок волуп келденип турган сууды icerge җаравас, онды сууда ook, җөскө көргүнес өлгөн немелер, өлөнниң артканы җыдыр җат, онды сууды icer volzo, кизее оору, тавылар. Балкашту суунь icerge vaza җаравас җе онды сууды аруларга кыс емес. Суунь җаан көнөккө урала, ооткон туш аажлу kvastсы деп неме салыр алып, җакшы bulгар иже, balkазь тывине тызур, суу ару волор. Ol емеze kumak өткыре суунь җуур иже, balkазь kumakta җада калар. Суу арулajтан „Fil’tr“ деп машина бар. Онь ederge кыс емес. Uzun kajысакты орто тузунан кыжа вөлып салган. Вөлыgeninen өрө ojдук cynkykty таштар салган. Балкашту сууды urganda — balkазь ol таштарда җада калыр җат, ару суу төмөги вөлыgyне тызур җат. Төмөги ucунда corgo бар, керек-ле тuzунда onон сууды агызыр алар. Сууды kizi җанысла иcip турган емес, onон-do өскө ol кизее көр волузын җетирip җат. Kанды-ла zavөdtordын, fabpиканың машыназын суу кыжыктыдыр җат, teermenderдин-de таштарын vaza суу ажалдыгыр җат.

Amerikada-zavөттordын машыналарын суу vijik җерден, тызур ажалдырат. Суунь идези-ле темir җолдың vagondорь җуруп җат, суу ysty-ле җыreten җаан парoxodtordын tegeligin vaza суудын виузы ажалдырат. Onон өскө виула, ol емеze izy суу-ла тураларды, темir җолдың vagondордың icине темir тpубалар edele, ol тpубалар-ла виуны, ol емеze izy суунь агызат. Тpубалар izip kelgende-tураның-da ici izip келер.

Onон өскө талajлар, җаан суулар, улуска җенил җал-ду җол волуп җадылар. җаан суунь җанында, ol емеze талaj җанында-җаткандар парoxod-ла агы-вери җуруп, солын улус-ла тапызыр, sadu edip, вөлыны таварын толуп, өскө тавар алып җадатан.

* *
*

җил-ajakka суу urup алдык. Ondo канца-канца җыс суудын тамсызы бар. Olor kajдаң kelgen, sler bilip җassar-ва? Онь ucун киуcындар волорыгар-ва, җок-ва? Ol тамсылар җердин ysty-ле узак җуруп ви җил-ajakka urулды. Kacанда olor талaj ystynde җажу-ла козо төмөн тызур, өрө сыгыр җыргледи. Онь кийинде-izy кунде туман волуп-өрө сыклады. Өрө salkыnga-ucуrap, ol виуны талajдаң агы алып барган. җолож соок кейге тавары, җиурулып вөлы-вөлына җаршынызыр, ак вулут волуп, өрө сыккан. Ondo vaza соок кейге тавары, кар волуп, тонуп, ojто төмөн кырдың ваптарына

tyşken. Katap kyn tijerde-kajilьp, suu tamcь volup,  z k t m n agьp, kicy suularga kozьlp,  aan suuga kirgen.

Tamcьlar suuga kozulaa, baza katap talajga kirer edi,  e  olj kenetein  ogolьp,  erdin aldьna kire vergen.  er aldьla agьp, baza kattap tamcь tamcaa kozulup, taştu  er-le agьp, ojto  er ystyne cьkkan.  er aldьna  ygala, ojdukkա ucuraj-la, toktop turarda, ol-şili ajakka suzьp algaпьььь. Şil-ajakka kirbegen volzo, olor baza kattap suuga kirele, onon aь ojto talajga kirip, ojto munan volup,  e cьgьp, ertenizine calьn volup- erge tyzer edi.

Bistin  il-ajaktagь tamcьlardьn ucury ol.

 er ystyndegi suudьn ucury ol tamcьlarga tynej volor. Suu  anь  erge turvaj-agьp  at, ol emeze teniştен viи volup,  e cьgьp, onьn kijinde-ojto teniske tyzyp  at, ol suudьn anajip  yrgenin „krugovorot“ dijten.

Усь.

Инд. № 1371

Кавуузьна турар редакторь Ојрот редколегия.

Овлит № 505.

g. Ulalu.

Tirazь 2000.

Об'ем 2³/₄ п. л. Наряд 413.

39192

Алт.
3-428

